

İNSAN HAKLARI İHLALLERİ VE SOYKIRIM İDDİALARI BAĞLAMINDA RUSYA-UKRAYNA SAVAŞINDA KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Araştırma Makalesi

Dr. Adem ÖZER*
Rüştü KAYA **

ÖZET

Rusya'nın 2022 yılı Şubat ayında Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri operasyonun temel amacı başta Donbas halkı olmak üzere bu ülkede yaşayan Rus azınlığı Kiev yönetiminin sekiz yıldır süregelen baskı, aşağılama, çeşitli insan hakları ihlalleri ve soykırımdan korumak olarak ilan edildi. Başka bir ülkedeki bir topluluğu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ya da insanlığa karşı suçlardan herhangi birine karşı koruma iddiası taşıyan bir askeri operasyon, uluslararası hukuk bakımından en çok koruma sorumluluğu ilkesi bağlamında ele alınmaya uygundur. Bu makalede de Rusya'nın Ukrayna'daki savaşının hukukiliği koruma sorumluluğu ilkesi etrafında tartışılmakta ve bu kapsamda, Ukrayna'da 2014 yılından bugüne yaşananların ve bu ülkedeki Rus azınlığa yönelik politikaların Rusya'nın askeri müdahalesini meşrulaştıracak ölçüde ağır insan hakları ihlalleri içerip içermediği ve hatta Rusya'nın iddia ettiği gibi bir soykırım olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorgulanmaktadır. Makalede koruma sorumluluğu ilkesinin muhtevasının, Ukrayna'da son sekiz yılda yaşananların ve

* Araştırma Görevlisi Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler ABD

ORCID ID: 0000-0002-6443-1032, **e-posta:** adem.ozer@hbv.edu.tr

** Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası İlişkiler ABD

ORCID ID: 0000-0001-9247-9300, **e-posta:** rustu.kaya@hbv.edu.tr

Makalenin Geliş Tarihi: 12.10.2022

Makalenin Yayımlanmasının Uygun Bulunduğu Tarih: 06.12.2022

Rusya'nın iddialarının incelenmesi sonucunda, 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nin hükümlerinden de hareketle Ukrayna'da Rus azınlığa yönelik sistematik bir soykırımdan bahsedilemeyeceği ve dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna'daki askeri operasyonunun koruma sorumluluğu ilkesi bağlamında meşrulaştırılamayacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Rusya, Ukrayna, Koruma Sorumluluğu, İnsan Hakları, Soykırım*

THE APPLICABILITY OF RESPONSIBILITY TO PROTECT IN THE RUSSIA – UKRAINE WAR WITHIN THE CONTEXT OF ALLEGATIONS OF HUMAN RIGHTS VIOLATIONS AND GENOCIDE

ABSTRACT

The main aim of Russia's military operation against Ukraine in February 2022 was declared as protecting the Donbas people and the Russian minority living in this country from the eight years of oppression, humiliation, various human rights violations and genocide by the Kyiv administration. A military operation pretending to protect a community in another country from any of the cases such as genocide, war crimes, ethnic cleansing, or crimes against humanity is suited at best to be assessed within the context of the principle of responsibility to protect in terms of international law. In this article, compliance with the international law of Russia's war in Ukraine is discussed within the framework of responsibility to protect, and in this context, it is questioned whether the events in Ukraine since 2014 and the policies towards the Russian minority in this country contain serious human rights violations to legitimize Russia's military intervention, and whether these developments can be defined as a genocide as claimed by Russia. After examining the content of the principle of responsibility to protect and Russia's allegations with regard to the events in Ukraine in the last eight years, and by considering the provisions of the 1948 Genocide Convention, the article concluded that it is impossible to speak of a systematic genocide against the Russian minority in Ukraine, and therefore, the military operation of Russia in Ukraine cannot be legitimized in the context of the principle of responsibility to protect.

Keywords: *Russia, Ukraine, Responsibility to Protect, Human Rights, Genocide*

GİRİŞ

2013 yılının Kasım ayında Ukraynalılar Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile Ortaklık Anlaşması'nı askıya alma kararını protesto etmek için sokaklara çıktığında bu gösterilerin yıllar sonra gerçekleşecek, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en büyük konvansiyonel savaşına zemin hazırlayacağını pek az insan öngörebilirdi. Yanukoviç'in AB entegrasyonunu rafa kaldıran ve Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomi Birliği ile daha yakın ilişkiler kurulacağı beklentisine yol açan bu kararı, ülkede yıllardır süregelen ekonomik sıkıntılar ve yolsuzluklarla da birleşince Meydan protestoları olarak anılan bu gösterilere katılım gün geçtikçe arttı ve Şubat 2014'te Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bu durum Yanukoviç iktidarına desteğin fazla olduğu ve Rus azınlığın daha yoğun yaşadığı güney ve doğu vilayetlerinde rahatsızlık yarattı ve hem tarihsel ve kültürel sebeplerden, hem de Rusya ile ekonomik entegrasyondan uzaklaşılmasının bu bölgelerdeki iktisadi elitin çıkarlarıyla uyuşmamasından dolayı söz konusu vilayetlerde Rusya'nın da teşviki ve desteği ile Meydan karşıtı protestolar başladı. Çoğu yerde Meydan karşıtı ve Meydan taraftarı göstericilerin sokak çatışmalarına dönüşen bu olaylar Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde Rusya'nın askeri müdahalesi ile de birleşince Kırım'ın yasadışı bağımsızlığı ve Rusya'ya ilhakıyla sonuçlandı.

Diğer güneydoğu vilayetlerde ise gösteriler hem Meydan taraftarlarının sokaktaki mukavemeti hem de yerel idarecilerin ve güvenlik güçlerinin dirayetli duruşu sayesinde bastırıldı. Fakat Donbas bölgesi olarak anılan Donetsk ve Luhansk vilayetlerinde göstericiler sınırın diğer tarafındaki Rusya'dan gelen destek sayesinde hükümet binalarını ele geçirerek bu bölgelerde '*Donetsk halk cumhuriyeti (DHC)*' ve '*Luhansk halk cumhuriyeti (LHC)*' adı altında kendi *de facto* idarelerini kurmakta muvaffak oldular. Meydan olaylarından sonra kurulan yeni Kiev hükümetinin Donbas'taki ayrılıkçı güçlere kaybedilen yerleri geri almak için başlattığı terör operasyonu ile ayrılıkçılar ilk etapta ciddi darbe alsalar da Rusya'nın askeri desteği sayesinde Donetsk ve Luhansk topraklarının yaklaşık üçte ikisini ellerinde tutmayı başardılar. Soruna siyasi çözüm arayışları çerçevesinde Rusya, Fransa ve Almanya'nın girişimleri sonucu imzalanan Minsk Antlaşmaları ise tarafların Antlaşma hükümlerine dair yorum farklılıklarından dolayı bir türlü hayata geçirilemedi ve Antlaşma sonrası her ne kadar bölgede kapsamlı bir askeri çatışma yaşanmasa da temas hattında yaşanan yoğun ateşkes ihlalleri gölgesinde sorun çözümsüz kaldı. Ukrayna hem Rusya ile yaşanan anlaşmazlık, hem de iç kamuoyunun baskısından dolayı Minsk Antlaşmalarının uygulanması yönünde adım atamazken ülkenin NATO üyeliğinin daha fazla dillendirildiği ve NATO ülkelerinin Ukrayna'ya silah satışlarının ve askeri yardımlarının ivme kazandığı bir süreç yaşandı. Bu gelişmeler bir yandan Rusya tarafında Ukrayna'nın Donbas sorununun askeri

çözümüne yönelik hazırlık yaptığı yönünde endişe yaratırken, diğer taraftan da Kiev hükümetlerinin Rusça'ya, ülkedeki Rus azınlığı ve ülkenin Sovyet geçmişi ni hedef alan komünizmden arınma, dil ve eğitim yasalarını uygulamaya koyduğu bir ortamda Rusya hem askeri hem de sosyo-kültürel açıdan Ukrayna'daki Rusya karşıtı gidişatı durdurmak adına Ukrayna'ya savaş açtı.

24 Şubat sabahı Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin Ukrayna'ya karşı başlattıkları askeri operasyonu ilan ederken operasyonun amacının Ukrayna yönetimi tarafından sekiz yıldır yürütülen aşağılanma ve soykırım ile karşı karşıya olan ve içlerinde Rusya vatandaşlarının da olduğu Donbas halkını korumak olduğunu ifade etti.¹ Rusya, Donbas'taki ayrılıkçı güçlerle Ukrayna ordusu arasındaki çatışmaları, güneydoğu vilayetlerindeki Meydan karşıtı protestolar sırasında yaşanan sokak olaylarını ve Meydan sonrası dönemde neo-Nazi grupların ve radikal milliyetçi fikirlerin etkisinde hareket ettiğini iddia ettiği Kiev hükümetlerinin dekomünizasyon, dil ve eğitim yasaları ile giriştiği Rusya ve Rusça karşıtı kampanyayı sekiz yıldır süregelen bir baskı, aşağılama ve soykırım süreci olarak tanımladı. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaşın temel amaçlarından biri de bu ülkedeki Rusları ve Rus vatandaşlarını² bu soykırımdan kurtarmaktır.³ Her ne kadar Rus devlet adamlarının savaşa dair hukuki söylemlerinde koruma sorumluluğu ilkesine doğrudan atıf yapılmamış olsa da Rusya'nın Donbas halkını ağır insan hakları ihlallerinden ve hatta soykırımdan korumak adına bu savaşı başlattığı yönündeki ifadeleri en çok uluslararası hukukun gelişim aşamasında olan koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında değerlendirilmeye uygundur. Bu yüzden bu makalede, Rusya'nın söz konusu söylemi koruma sorumluluğu ilkesi etrafında incelenecektir. Bu kapsamda, ilk olarak koruma sorumluluğu ilkesinin uluslararası hukukta ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınacak, ardından Ukrayna'da 2014 yılından savaşın başladığı Şubat 2022'ye kadar bugüne yaşananların

¹ Putin, Vladimir: "Address by the President of the Russian Federation" 24.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, Erişim: 30.08.2022).

² Putin 2019 yılında ayrılıkçıların kontrolündeki Donbas sakinlerinin Rus pasaportu almalarını kolaylaştıran bir kararname imzalamış ve bu çerçevede 2022 yılı Şubat ayı itibarıyla 720 bin Donbaslı Rus vatandaşı yapılmıştır. "Bolee 720 tysiach zhitelei Donbassa poluchili rossiiskie pasporta", Ria Novosti, 27.01.2022, (<https://ria.ru/20220127/donbass-1769781282.html>, Erişim: 30.08.2022).

³ "O brifinge Komissii General'nogo soвета partii "Edinaia Rossiia" po mezhdunarodnomu sotrudnichestvu i podderzhke sootchestvennikov zarubezhom, posviashchennom situatsii vokrug ukrainskogo krizisa", Ministerstvo inostrannih del Rossiiskoi Federatsii, (https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1804537/, Erişim: 30.08.2022); Putin, Vladimir: "Victory Parade on Red Square"; Vladimir Putin, "Address by the President of the Russian Federation" 21.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, Erişim: 30.08.2022).

koruma sorumluluğu ilkesi bağlamında, bu ülkedeki Ruslar ve Donbas halkını korumak adına bir askeri müdahaleyi gerektirecek ölçüde insan hakları ihlallerini içerip içermediği ve hatta Rusya'nın iddia ettiği gibi bir soykırım olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışılacaktır.

1. KORUMA SORUMLULUĞUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEDRİCİ GELİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkarmış olduğu büyük tahribat devletleri dünyanın bir daha asla böylesine korkunç bir çatışmaya dönüşmemesini sağlamanın yollarını aramaya sevk etmiştir. Bu minvalde uluslararası toplumun⁴ yaygın desteği ile çatışmaları tam ölçekli bir savaşa girmeden etkisiz hale getirmek için BM kurulmuştur. Bu yeni dünya düzeninin temelinde “devletlerin egemen eşitliği” prensibi ile hiçbir devletin bir başkasının “iç işlerine karışma yasağı” yatmaktadır. Nitekim bu hususiyet BM Sözleşmesi Madde 2(1) ve 2(7)'de somutlaştırılmıştır⁵ ancak BM Güvenlik Konseyi'nin Bölüm VII kapsamında sahip olduğu haklar bu düzenlemeden azadedir.⁶ Ancak devletlerin egemenlik ilkesine atfettiği kutsiyet insan haklarının uluslararasılaşması ve uluslararası insan hakları hukukunun gelişmesinin yanı sıra insani koruma amaçlı yapılan müdahalelerle aşınmıştır.⁷ Bu durumun belirmesinde dört neden

⁴ Koruma sorumluluğunda ikincil sorumluluğu üstlenen uluslararası toplum (*international community*) devletler topluluğuna karşılık geldiği, bireyleri ve diğer oluşumları içerisine almadığı görülmektedir. Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) raporunda “*international community of states*” ifadesinin de kullanılması uluslararası toplumun süjesinin devletler olduğuna işaret etmektedir. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), “The Responsibility to Protect Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty”, International Development Research Centre (IDRC), Ottawa, 2001, s. 74, prg. 8.28; s. 75, prg. 8.31; s. 52, prg. 6. 27.

⁵ 1648 Vesfalyan tipi egemenlik düzeni, BM Sözleşmesi Madde 2(1) ve 2(7) aracılığıyla uluslararası sisteme daha da yerleşmiştir. Bu bağlamda egemenlik ilkesi, dış müdahaleden muafiyet sağlarken, aynı zamanda diğer devletlerin içişlerine karışmama yükümlülüğünü de yüklemiştir. Egemenlik böylece dış yaptırım ve denetimden muaf tutulmuştur. Abomo, Paul Tang: R2P and the US Intervention in Libya, Palgrave Macmillan, Cham, 2019, s. 8.

⁶ Arsava, A. Fusun: “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Volume XV, Number 1 (2011), s. 104.

⁷ Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua Davasında “iç işlerine müdahale etmeme ilkesinin sıklıkla ihlal edilmesine rağmen halen teamül hukukun bir parçası olduğunu belirtmesi” bir hukuk kuralının ihlal ediliyor olması o hukuk kuralının artık hukukiliğini yitirdiğine işaret etmediği çıkarımına olanak tanımaktadır. Bkz. Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America); International Court of Justice (ICJ), 27 June 1986, s. 96, prg. 202.

etkili olmuştur.⁸ Birincisi uluslararası ilişkilerde çok sayıda yeni devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmasıdır. Bilhassa küresel meseleleri ajandasına alan uluslararası nitelikte sivil toplum kuruluşlarının, küresel çapta erişime sahip medya ve akademik kuruluşların ve ulusal ve uluslararası düzeyde terör örgütlerinin ortaya çıkması insani koruma amaçlı yapılan müdahale tartışmalarının uluslararası kamuoyu önünde yürütülmesini zorunlu kılmıştır. İkincisi insani koruma amaçlı müdahale yalnızca yeni aktörler bağlamında değil, aynı zamanda yeni bir dizi konu bağlamında gerçekleşmektedir. Soğuk savaş döneminde belirgin güvenlik olgusu siyasi hak ve diğer siyasi hedeflere yönelik iken Soğuk Savaş sonrası demokratikleşme, insan hakları ve iyi yönetişime bir geçiş olmuştur. Üçüncüsü insan haklarının korunması için yeni ve daha güçlü normatif düzenin ve mekanizmalarının geliştirilmesidir. İnsan hakları, ulusal hukukun bir parçası olmanın ötesinde uluslararası hukukun ana akım bir parçası haline gelmiştir. Dördüncüsü ise insanları koruma amaçlı müdahale konusundaki mevcut tartışmanın kritik derecede önemli bir bağlamsal boyutunu ise Soğuk Savaş'ın sona ermesinden kaynaklanan ortak eylem için yeni fırsat ve kapasite oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle küreselleşme ve artan karşılıklı bağımlılık devletleri başta insan hakları olmak üzere muhtelif alanlarda hem teşvik etmekte hem de söz konusu ihlalleri önleyici bir misyona büründürmektedir.

İnsani koruma amaçlı yapılan müdahaleler hem harekete geçildiğinde hem de uluslararası toplum korkunç insani krizlere karşı pasif seyirci olarak kaldığında uluslararası politikada tartışmalı bir konu olarak belirmiştir. 1992-1993'te Somali'de BM Barışı Koruma Misyonu kötü yönetim ve askeri güce aşırı güvenme nedeniyle başarısız olmuş; 1994'te Ruanda'da meydana gelen soykırıma uluslararası toplum kayıtsız kalmış ve 1995'te BM ve diğer devletler Bosna'nın Srebrenitsa kentindeki BM'nin oluşturduğu güvenli bölgelerde binlerce sivilin katledilmesini önleyememiştir.⁹ Öte yandan NATO'nun BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir kararı olmaksızın Kosova'ya müdahale etmesi var olan tartışmaları çok boyutlu hale getirmiştir.¹⁰ 1999 yılı BM Genel

⁸ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), prg. 1.13, 1. 16, 1.25, 1.30.

⁹ Braathen, Torgeir P.: "The Responsibility to Protect and the Importance of International Consensus", E-International Relations, (2015), s. 3-4.

¹⁰ NATO'nun 1999'da Kosova'ya müdahale etme konusundaki tek taraflı kararı üzerine, insani müdahalenin esası konusunda yoğun tartışmalar söz konusu olmuştur. Tartışmada iki düşünce ekolü olmuştur. Michael Ignatieff'in başını çektiği Kosova'nın "*haklı müdahale için katı kriterleri karşıladığını*" savunurken, Noam Chomsky de NATO'nun eylemlerini "*geçmişte olduğu gibi güç ve fayda maksimizasyonunun artırılması rehberliğinde*" olduğu gerekçesiyle kınamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gilligan, Emma: "Redefining Humanitarian

Kurulu'nun açılış toplantısında “gelecek yüzyılda insani güvenlik ve müdahale olasılıkları” üzerine konuşma yapan BM Genel Sekreteri Kofi Annan “BM Sözleşmesi'nin temel ilkelerini korumak ve insanlığın ortak bir şekilde savunulabilmesi için bir paydada buluşulmasına ilişkin gerekliliği” önemle vurgulamıştır.¹¹ 2000 yılında kabul edilen BM Milenyum Raporunda ise Kofi Annan “şayet insani müdahale gerçekten de egemenliğe kabul edilemez bir saldırıysa Ruanda'ya, Srebrenitsa'ya olduğu gibi ortak insanlığımızın her ilkesini ihlal eden ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine nasıl tepki vermeliyiz?¹² diyerek dünya liderlerine meydan okumuştur. Kofi Annan'ın meydan okumasına yanıt dönemin Kanada Başbakanı Jean Chretien tarafından gelmiş ve Eylül 2000'de Gareth Evans ve Mohamed Sahnoun'un eş başkanlığında Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (*Commission on Intervention and State Sovereignty*) kurulmuş ve Aralık 2001'de Komisyon tarafından 'Koruma Sorumluluğu' adlı rapor tamamlanmıştır.

1.1. Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu Raporu (ICISS): Koruma Sorumluluğu

Komisyonun raporu, devletlerin ve uluslararası toplumun risk altındaki toplulukları “koruma sorumluluğu” olduğu fikrine dayanmaktadır. Koruma sorumluluğu kavramı, Francis Deng'in 'sorumluluk olarak devlet egemenliği (*sovereignty as responsibility*)' fikrinden mülhem egemenliğin sadece dış müdahalelere karşı koruma olmadığı fikrini teyit etmektedir.¹³ Diğer bir ifadeyle sorumluluk olarak egemenlik kontrolden ziyade sorumluluğun egemenliğin özü olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴ Nitekim Komisyonun da bu bağlamda tüm egemen devletlerin kendi vatandaşlarını korumakla yükümlü olduğu fikri, devlet egemenliğinin ne olduğu ve egemenliğin ne gibi haklar, ayrıcalıklar ve sorumluluklarla birlikte geldiği konusundaki yorumuna dayanmaktadır. Netice itibariyle Komisyonun

Intervention: The Historical Challenge of R2P”, *Journal of Human Rights*, Volume 12, Number 1 (2013), s. 22.

¹¹ UNSG/SM/7136 (20 September 1999).

¹² Annan, Kofi: “We, the Peoples”: The role of the United Nations in the 21st Century”, Millennium report of the Secretary-General of the United Nations, 2000.

¹³ Sorumluluk olarak devlet egemenliği fikrinin özü “uluslararası toplumun rolü, ihtiyacı olanlara tamamlayıcı koruma ve yardım sağlamak ve hükümetleri ulusal sorumluluklarını yerine getirirken sorumlu tutmaktadır. Deng, Francis: “From ‘Sovereignty as Responsibility’ to the ‘Responsibility to Protect’”, *Global Responsibility to Protect*, Volume 2, Number 4 (2010), s. 354-355.

¹⁴ Orford, Anne: *International Authority and The Responsibility to Protect*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 13.

hazırlamış olduğu raporda devlet egemenliği ikili bir sorumluluk gerektirmektedir: Halkın korunmasına ilişkin birincil sorumluluk devletin kendisine aittir. Ancak bir topluluk iç savaş, isyan, baskı veya devletin başarısızlığı sonucunda ciddi zarar görüyorsa ve söz konusu devlet bunları önlemekte isteksiz ya da acizse uluslararası toplumun koruma sorumluluğu devreye girmektedir.¹⁵

Uluslararası devletler topluluğu için yol gösterici bir ilke olarak beliren koruma sorumluluğunun temelleri i) egemenlik kavramının doğasında bulunan yükümlülüklerden, ii) devletlerin, bölgesel örgütlerin ve BM Güvenlik Konseyi'nin gelişen uygulamalarından, iii) uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalar, uluslararası insancıl hukuk ve ulusal hukuk kapsamındaki özel yasal yükümlülüklerden ve iv) BM Sözleşmesi Madde 24 uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin korunması için BM Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğundan kaynaklanmaktadır.¹⁶

Koruma sorumluluğu önleme sorumluluğu (*responsibility to prevent*), reaksiyon sorumluluğu (*responsibility to react*) ve yeniden inşa etme sorumluluğu (*responsibility to rebuild*) gibi üç temel bileşenden oluşmaktadır. Önleme sorumluluğu insanları riske atan iç savaşların ya da diğer insan temelli krizlerin hem kökenini hem de doğrudan nedenlerini ele alma olarak ortaya çıkmaktadır. Önleme sorumluluğu kapsamında yürütülen çabaların temel noktası müdahale gereksinimini azaltmak hatta tamamen ortadan kaldırmaktır. Koruma sorumluluğu her şeyden önce insani korumaya yönelik zorunlu ihtiyaç durumlarında *reaksiyon sorumluluğunu* ima etmektedir. Önleyici tedbirler, durumu çözemediğinde veya kontrol altında alamadığında ve bir devlet durumu düzeltmediğinde ya da düzeltmekte isteksiz olduğunda daha geniş devletler topluluğunun diğer üyeleri tarafından zorlayıcı tedbirler gerekli olabilmektedir. Bu zorlayıcı tedbirler siyasi, ekonomik veya adli durumları hatta aşırı durumlarda askeri harekâtı dahi içerebilmektedir. İlk ilkeler gereği önlemede olduğu gibi reaksiyon durumunda da daha zorlayıcı ve müdahaleci önlemler uygulanmadan önce her zaman düşük eşikli müdahale ya da zorlayıcı önlemler düşünülmelidir. Komisyonun raporuna göre reaksiyon sorumluluğu kapsamında askeri müdahale kararının alınması için birtakım kriterlere dikkat edilmesi elzemdir: Bunlardan ilki haklı neden eşiği (*the just cause threshold*) kriteridir: İnsanlara karşı gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmesi muhtemel olan ciddi ve onarılmaz bir zararın var olması

¹⁵ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 17, prg. 2.29.

¹⁶ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. XI.

gerekir.¹⁷ İkincisi doğru amaç (*right intention*) kriteridir: Müdahale eden devlet/devletlerin diğer sebepleri ne olursa olsun müdahalenin birincil amacı zarar gören insanların acısını dindirmek ya da önlemek olmalıdır. Söz konusu kriterin yerine getirilmesini sağlamak için askeri müdahalenin tek bir ülke bazında değil, her zaman toplu veya çok taraflı olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.¹⁸ Üçüncüsü son çare (*last resort*) kriteridir: Askeri müdahale ancak daha düşük önlemlerin başarılı olamayacağına inanmak için makul gerekçelerle birlikte krizin önlenmesi veya barışçıl bir şekilde çözülmesi için askeri olmayan her seçenek tüketildiğinde haklı olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle askeri müdahaleyle tepki verme sorumluluğu ancak önleme sorumluluğu tamamen ortadan kalktığına haklı görülebilmektedir.¹⁹ Dördüncü kriter orantılılıktır (*proportional means*): Planlanan askeri müdahalenin ölçüğü, süresi ve yoğunluğu tanımlanmış insani koruma hedefini güvence altına almak için gereken minimum düzeyde olmalıdır.²⁰ Beşinci kriter olarak ortada bir olumlu gelişme beklentisi (*reasonable prospects*) olması gerekir: Müdahaleyi haklı kılan ıstırapı durdurmak ya da önlemek için makul bir başarı şansı olmalı ve eylemin sonuçları eylemsizliğin sonuçlarından daha kötü olmamalıdır.²¹ Altıncısı ise haklı otorite (*right authority*) kriteridir: Koruma amacıyla gerçekleştirilecek askeri müdahaleye izin vermek için BM Güvenlik Konseyi en uygun bir organdır.²² Bu kapsamda ortaya çıkan amaç bir yetki kaynağı olarak BM Güvenlik Konseyi'ne alternatifler sunmak değil, Güvenlik Konseyi'nin olduğundan daha iyi çalışmasını sağlamaktır. Güvenlik Konseyi'nin izni herhangi bir askeri müdahale eylemi gerçekleştirilmeden önce aranmalıdır. Güvenlik Konseyi ise büyük çapta insan yaşamının kaybı veya etnik temizlik iddialarının bulunduğu durumlarda müdahale yetkisine yönelik her türlü talebi ele almalıdır. Öte yandan Güvenlik Konseyi söz konusu olabilecek daveti/teklifi reddederse veya makul bir süre zarfında kabul etmezse öncelikle konunun BM Genel Kurul tarafından 'Barış İçin Birlik (*Uniting For Peace*)' usulü çerçevesinde olağanüstü özel oturumunda görüşülmesi veya BM Güvenlik Konseyi'nden müteakip izin almalarına bağlı olarak BM Sözleşmesi Bölüm VIII uyarınca bölgesel ya da alt-bölgesel kuruluşlar tarafından alanı içerisinde askeri

¹⁷ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 17, prg. 2.29.

¹⁸ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 32, prg. 4.19.

¹⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 36, prg. 4.34.

²⁰ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 36-37, prg. 4.37 - 4.38.

²¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 37, prg. 4.41 - 4.43.

²² International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. XI.

müdahale gerçekleştirilebilir. Koruma sorumluluğunun sadece önleme ve reaksiyon gösterme değil aynı zamanda takip etme ve *yeniden inşa etme* sorumluluğuna da açıkça yer vermektedir. Yeniden inşa etme sorumluluğu dahilinde eğer bir devlet askeri bir müdahalede bulunulursa, kalıcı bir barışın inşasına yardımcı olmak ve iyi yönetim ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için gerçek bir taahhüdün varlığı elzemdir.²³

Nihayetinde Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun hazırlamış olduğu rapor ile koruma sorumluluğu ilkesinin çerçevesi ve egemen devletlerin kendi vatandaşlarını toplu katliamlardan, büyük ölçekli can kayıplarından, ırza saldırıdan ve daha fazlasından koruma konusundaki birincil sorumluluğunun altı çizilmiştir. Ayrıca söz konusu olan raporda devletlerin nüfuslarını korumak konusunda aciz ya da isteksiz olduklarında savaş suçlarını, soykırım suçunu, insanlığa karşı suçları ve etnik temizliği önlemek için sorumluluğun uluslararası toplum tarafından üstlenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle ICISS tarafından hazırlanan rapor ile devletlerin ülkeleri üzerindeki mutlak egemenliğinin aksine muktedir olmanın hem hak hem de sorumluluk yüklediği konusunda uluslararası bir uzlaşma aranmıştır.²⁴ Bu bağlamda ne devlet uygulamalarında ne de uluslararası hukukta ICISS raporu bir değişiklik anlamına gelmemekte, ancak müdahale ve egemenlik söylemini yeniden çerçevlendirmektedir.²⁵ Bütün bunlara rağmen uluslararası toplumdaki geniş destek alan koruma sorumluluğu ilkesi, BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2004'te tertip edilen "Tehditler, Meydan Okumalar ve Değişim Yüksek Paneli"nde de desteklenmiştir.

1.2. Tehditler, Meydan Okumalar ve Değişim Yüksek Paneli Nihai Raporu: Daha Güvenli Dünya - Ortak Sorumluluğumuz

2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne zemin hazırlanması için Genel Sekreter Kofi Annan tarafından düzenlenen '*Tehditler, Meydan Okuma ve Değişim*' konulu üst düzey panelin 2004'te yayınlanan 'Daha Güvenli Bir Dünya: Bizim Ortak Sorumluluğumuz (*A More Secure World: Our Shared Responsibility*)' adlı nihai rapor, barış ve güvenliğe yönelik mevcut ve gelecekteki tehditlerin bir analizini ve BM'nin bu zorluklara verdiği yanıtları

²³ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), s. 39, prg. 5.1 - 5.3.

²⁴ Ertuğrul, Ümmühan Elçin: "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XX, Sayı 2 (2016), s. 442.

²⁵ Luensmann, Valerie: "The Impact of the ICISS Report on State Sovereignty", E-International Relations (2014), s. 2-3.

iyileştirmeye yönelik öneriler sunmaktadır.²⁶ Nihai raporda iç işlerine karışmama ilkesi, soykırım eylemlerini veya uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerini ya da geniş çaplı etnik temizliği korumak için kullanılamayacağı vurgulanmıştır.²⁷ Öte yandan Panelin nihai raporunda, egemenliğin beraberinde belirli sorumluluklar getirdiği ve diğer devletlerdeki vatandaşları korumanın uluslararası toplumun sorumluluğunda olduğu önemle vurgulanmıştır.²⁸ Ancak öncelikli odak noktası arabuluculuk ve diğer araçlar yoluyla şiddetin sona erdirilmesi, insani yardım ve polis misyonlarının gönderilmesi gibi önlemler yoluyla insanların korunması olmalıdır, şayet kuvvet kullanılması gerekiyorsa son çare olarak kullanılmalıdır.²⁹ Öte yandan nihai raporda koruma sorumluluğunun Güvenlik Konseyi tarafından uygulanabilir olduğu vurgulanarak bu varsayım bir kez daha güçlendirilmekte ve yeni tehditler karşısında ‘kapsamlı yeni bir toplu güvenlik sisteminin gerekliliği’ önemle belirtilmektedir.³⁰

1.3. İlkenin Benimsenmesi: 2005 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi

Eylül 2005’te New York’ta toplanan Devlet ve Hükümet Başkanları Dünya Zirvesi’nin Sonuç Belgesinin 138 ve 139. Maddesinde koruma sorumluluğu ilkesine yer verilmiştir. Dünya Zirvesi’nde ilke üzerinde devam eden tartışmalara rağmen ilkenin kısıtlı versiyonu onaylanmıştır. Söz konusu versiyon egemen devletlerin kendi vatandaşlarını savaş suçları, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik gibi suçlardan korunmasını ve aynı zamanda uygun ve gerekli araçlarla bu tür suçların meydana gelmesinin ve işlenmesinin teşvik edilmesini önlemeyi içermektedir.³¹ Söz konusu belge ICISS

²⁶ Chandler, David: “Unravelling the Paradox of 'The Responsibility to Protect'”, *Irish Studies in International Affairs*, Volume 20 (2009), s. 30.

²⁷ UN High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, ‘A More Secure World: Our Shared Responsibility’, 2004, s. 65, prg. 199.

²⁸ Abomo, Paul Tang: s. 19-20; Hannay, David: “Recommendations of the Secretary-General’s High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A Member’s Perspective”, *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 4, Number 1 (2005), s. 21; Nanda, Ved P.: “The Global Challenge of Protecting Human Rights: Promising New Developments”, *Denver Journal of International Law & Policy*, Volume 34, Number 1 (2006), s. 5.

²⁹ “UN High-Level Panel on Threats, Challenges and Change ...”: s. 65-6, prg. 200.

³⁰ Kring, Franziska-Carolin: *Responsibility to Protect (R2P) Revisited: Towards Climate Change-Related Obligations of States?*, Berliner Wissenschafts, Verlag, 2020, s. 79-80.

³¹ UNGA/RES/60/1 (24 October 2005), s. 30, prg. 138.

kararı ile mukayese edildiğinde Sonuç Belgesi, koruma sorumluluğunun kapsamını savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve etnik temizlik ile sınırlandırmakta ve 'bu sorumluluk, bu tür suçların önlenmesini gerektirir' ifadesiyle önleme sorumluluğuna gönderme yapmaktadır.³² Önleme sorumluluğu ise BM Sözleşmesi Bölüm VI'da yer alan çatışma önleme ilkesine dayanmaktadır. Bu hüküm müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, tahkim ve yargısal çözüm de dâhil olmak üzere muhtelif barışçıl ve önleyici tedbirler sunmaktadır.³³ Sonuç Belgesi barışçıl yolların yetersiz kalması halinde nüfusu koruma için BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla 'kolektif eylemde' bulunmayı elzem görmektedir. Öte yandan Sonuç Belgesi devletlere sorumluluk yüklediği gibi uluslararası toplumun sorumluluğuna da atıfta bulunmaktadır.³⁴ Yani önleme başarısız olduğunda veya devlet harekete geçmiyorsa veya istemiyorsa ya da devlet verilen zararın suç ortağıysa mağdurları korumak için uygun önlemleri almak uluslararası toplumun sorumluluğu haline gelmektedir.³⁵ Nihayetinde askeri müdahaleye ise son çare olarak başvurulmaktadır. Sonuç Belgesi uluslararası toplumun ikincil bir sorumluluğunun yürürlüğe girmesini gerektiren ICISS raporunun aksine tamamlayıcı bir sorumluluğa atıfta bulunmaktadır.³⁶

Koruma sorumluluğu ICISS raporuyla var olan orijinalitesini 2005 Sonuç Belgesinin onaylanmasıyla yitirmiştir. Bu durum birkaç nedenle açıklanabilmektedir. *Birincisi*, uluslararası suçların işlenmesi esnasında BM Güvenlik Konseyi'nin çıkmaza girmesi karşısında ne yapılacağı ya da ne yapılmasının hukuki olduğu konusunda belirsizlik söz konusudur. *İkincisi*, ICISS raporunda hükümetlerin egemenlikleri altındaki nüfusa yeterli yardımı ve korumayı sağlayamadığı veya dış yardımı reddettiği doğal afetler gibi insan yapımı olmayan felaketler koruma sorumluluğunu gerektirirken, bu durum Sonuç Belgesinin kapsamı dışında tutulmuştur. *Üçüncüsü* ise Sonuç Belgesinde BM Güvenlik Konseyi'nin münhasır yetki kaynağı olduğunu kitlesel cinayetle ve büyük ölçekli can kayıplarını dört toplu vahşet suçu –soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçu ve etnik temizlik- ile sınırlandırılmıştır.³⁷ Bütün bu

³² Kring, Franziska-Carolin: s. 81.

³³ Abomo, Paul Tang: s. 22-23.

³⁴ UNGA/RES/60/1 (24 October 2005), s. 30, prg. 139.

³⁵ UNGA/RES/60/1 (24 October 2005), s. 30, prg. 139; Abomo, Paul Tang: s. 29-30.

³⁶ Karaoğlu, Ali Osman: "Libya'ya Askeri Müdahale ve Uluslararası Hukukta Yeniden İnşa Sorumluluğu", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 6, S. 1 (2019), s. 201.

³⁷ Braathen, Torgeir P.: s. 6.

sınırlandırmalara rağmen Eylül 2005'te koruma sorumluluğu ilkesi, BM Genel Kurulu'nun üst düzey toplantısının sonuç belgesine dâhil edilmiştir. İlkenin, Sonuç Belgesine dâhil edilmesi yalnızca 2005 Dünya Zirvesi'nin en önemli sonuçlarından birine işaret etmekle kalmıyor aynı zamanda uluslararası hukukta daha geniş bir sistemik değişimin, yani devlet egemenliği ilkesinin nispiğinin kabulüne yönelik yaklaşımların benimsendiğine dair bir kabule de işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle koruma sorumluluğu ilkesi altında bir devletin vatandaşlarının ve tebaasının yaşamını etkileyen meseleler artık yalnızca yerel yöneticinin takdirinin ötesinde daha geniş uluslararası toplumu yani egemen devletleri ilgilendiren meseleler olarak algılanmaktadır. Nihayetinde bu gelişme uluslararası hukukun devlet ve yönetici elit temelli kurallar sisteminden, belirli insan ve topluluk çıkarlarını korumak için tasarlanmış normatif bir çerçeveye giderek artan dönüşümünün bir parçasıdır.³⁸

1.4. BM Genel Sekreteri Yıllık Raporları: Ban Ki-moon ve Antonio Guterres

2009 yılından beri BM Genel Sekreterleri, koruma sorumluluğu ilkesine ilişkin gelişmeleri ve mevcut zorlukları detaylandıran yıllık tematik raporlar yayınlamaktadır. 2009 yılında BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un girişimiyle "*Koruma Sorumluluğunun Uygulanması*" adlı rapor yayınlanmış, söz konusu raporda koruma sorumluluğu ilkesinin nasıl uygulanacağı üç temel sütun üzerine temellendirilmiştir.³⁹ Birinci sütun, devletin vatandaşı olsun ya da olmasın tüm sivil nüfusun soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma konusundaki birincil sorumluluk devletindir. Sorumluluk hem devletin doğasından hem de devletlerin önceden var olan ve devam eden yasal yükümlülüklerinden kaynaklanmaktadır. İkinci sütun, uluslararası toplumun devletlere bu yükümlülükleri yerine getirmelerinde yardımcı olma taahhüdüdür. Yani üye devletlerin işbirliğinden, bölgesel ve alt-bölgesel düzenlemelerden, sivil toplumdan ve özel sektörden ve ayrıca BM sisteminin güçlü kurumsal yönlerinden ve karşılaştırmalı avantajlarından yararlanmayı amaçlamaktadır. Birinci ve ikinci sütunlar üzerine inşa edilen önleme, koruma sorumluluğuna yönelik başarılı bir stratejinin temel bileşenidir. Üçüncü sütun ise bir devletin bu tür bir korumayı açıkça sağlayamadığı durumlarda zamanında ve kararlı bir şekilde kolektif olarak yanıt verme yükümlülüğü üye devletlerin sorumluluğundadır. Bu sütun kapsamlı bir şekilde tartışılmış olsa da dar çerçevede bir yoruma tabidir. Koruma

³⁸ Stahn, Carsten: "Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", *The American Journal of International Law*, Cilt 101, Sayı 99 (2007), s. 100-101.

³⁹ UNGA/63/677 (12 January 2009), prg. 11(a,b,c).

sorumluluğuna ilişkin 2010-2014 yıllarındaki raporlar Ban Ki-moon tarafından 2009 yılında önerilen üç sütunlu stratejiyi geliştirmeye yöneliktir ve bu raporların mahiyeti ve muhteviyatı erken uyarı ve değerlendirme mekanizmaları,⁴⁰ bölgesel ve alt-bölgesel düzenlemelerin rolü,⁴¹ zamanında ve kararlı müdahalenin gerekliliği,⁴² devlet sorumluluğu ve önleme⁴³ ve kolektif yükümlülüğün yerine getirilmesi⁴⁴ ile ilgilidir.⁴⁵ 2015 tarihli “*Hayati ve Kalıcı Bir Taahhüt: Koruma Sorumluluğunun Uygulanması*” adlı rapor ile koruma sorumluluğunun son on yıldaki kaydettiği ilerlemeler ve bu süreçte karşılaşılan zorluklar ve eksiklikler belirlenmiştir. Raporda ayrıca gelecek on yılda i) siyasi yükümlülüğü göstermek; ii) suçların önlenmesine yatırım yapmak; iii) zamanında ve kararlı müdahalede bulunmak; iv) uluslararası suçların tekrarlanması önlemek; v) bölgesel eylemi geliştirmek ve vi) koruma sorumluluğunu merkeze alan ağları pekiştirmek gibi altı temel öncelik belirlenmiştir.⁴⁶ 2016 tarihli “*Kolektif Eylemi Harekete Geçirmek: Koruma Sorumluluğunun Gelecek On Yılı*” adlı rapor ile kolektif eylemi harekete geçirmenin önündeki hâlihazırdaki engeller ve gelecek on yılda bu engellerin üstesinden gelmek için muhtemel çözümler belirlenmiştir.⁴⁷ “*Koruma Sorumluluğunun Uygulanması: Önleme için Hesapverebilirlik*” konulu 2017 tarihli rapor BM Genel Sekreteri Antonio Guterres’in koruma sorumluluğuna ilişkin ilk raporudur. Raporda, vahşetin önlenmesi de dâhil olmak üzere uluslararası barış ve güvenliğe yeni bir yaklaşımın gerekli olduğu ileri sürülmekte ve üye devletler, hükümetlerarası organlar ve BM sistemi tarafından soykırımın, savaş suçlarının, insanlığa karşı suçların ve etnik temizlik gibi suçların önlenmesini desteklemek için atılabilecek pratik adımların ana çerçevesi çizilmektedir.⁴⁸ “*Koruma Sorumluluğu: Erken Uyarıdan Hızlı Müdahaleye*” adlı 2018 tarihli raporda insanlık dışı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olan koşulları önlemek için mevcut önleyici kapasiteleri

⁴⁰ UNGA/64/864 (14 July 2010).

⁴¹ UNGA/65/877-S/2011/393 (28 June 2011).

⁴² UNGA/66/874-S/2012/578 (25 July 2012).

⁴³ UNGA/67/929-S/2013/399 (9 July 2013).

⁴⁴ UNGA/68/947-S/2014/449 (11 July 2014).

⁴⁵ Kring, Franziska-Carolin: s. 82; Eldem, Tuba: ‘Koruma Sorumluluğu’ Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği’, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 11, Sayı 43 (2015), s. 13-14.

⁴⁶ UNGA/69/981-S/2015/500 (13 July 2015), s. 15, prg. 54-69.

⁴⁷ UNGA/70/999-S/2016/620 (22 July 2016).

⁴⁸ UNGA/71/1016-S/2017/556 (10 August 2017).

güçlendirmenin, hesapverebilirliği teşvik etmenin ve sivil eylemlerini yaymanın ve mevcut tüm kaynakların kullanımının elzem olduğu vurgulanmıştır.⁴⁹

2009'dan itibaren koruma sorumluluğuna ilişkin her yıl düzenli olarak yayınlanan BM Genel Sekreter raporları koruma sorumluluğu ilkesinin gelişimi için önemli kilometre taşlarından biridir. Ayrıca bu raporlar koruma sorumluluğu ilkesinin uygulanmasından elde edilen ilerlemeyi de tespit etmede yardımcı olmaktadır. Söz konusu raporlar koruma sorumluluğunun i) daha da geliştirilmesi için öneriler içermekte, ii) uygulanması için hesap verebilirliği güçlendirmekte ve iii) erken uyarı mekanizmaları, bölgesel ve alt-bölgesel düzenlemelerin rolü gibi ilgili ilkenin belirli bir yönü üzerinde uzmanlaşmayı sağlamaktadır.⁵⁰

1.5. Libya Krizinde Koruma Sorumluluğu: BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 Sayılı Kararları

Birçok BM Güvenlik Konseyi kararında⁵¹ tartışılan koruma sorumluluğu ilkesi, uluslararası barış ve güvenlik konusundaki tartışmalarda geçerlilik kazanmaya başlamıştır. Nitekim Silahlı Çatışmada Sivillerin Korunmasına ilişkin 1674 sayılı karar, 2005 Dünya Zirvesi'nde BM Genel Kurulu tarafından tanımlanan koruma sorumluluğu ilkesini açıkça tanıyan ilk BM Güvenlik Konseyi kararı olması yönüyle önem taşımaktadır.⁵² Güvenlik Konseyi söz konusu kararda her ne kadar koruma sorumluluğuna yönelik herhangi bir açıklama yapmasa da 2005 tarihli Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan dolayı koruma sorumluluğuna ilişkin 138 ve 139. paragraflardaki hükümleri teyit etmektedir.⁵³

Uluslararası toplumun koruma sorumluluğuna olan bağlılığı ilk olarak Libya iç savaşı esnasında pratik düzeyde test edilmiştir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararları BM Sözleşmesi Bölüm VII kapsamında gerçekleştirilen eylemler bağlamında koruma sorumluluğuna ilk atıfta bulunan

⁴⁹ UNGA/72/884-S/2018/525 (1 June 2018).

⁵⁰ Kring, Franziska-Carolin: s. 84.

⁵¹ BM Güvenlik Konseyi'nin "koruma sorumluluğu" ilkesine ilişkin aldığı kararlardan bazıları şu şekildedir: UNSC/RES/2093 (6 March 2013); UNSC/RES/2109 (11 July 2013); UNSC/RES/2150 (16 April 2014); UNSC/RES/2149 (10 April 2014); UNSC/RES/2170 (15 August 2014); UNSC/RES/2206 (3 March 2015).

⁵² Kring, Franziska-Carolin: s. 84.

⁵³ UNSC/RES/1674 (28 April 2006), s. 2, prg. 4.

kararlardır.⁵⁴ Bu nedenle söz konusu iki kararın detaylandırılması büyük önem taşımaktadır: Libya rejiminin Bingazi’de meydana gelen protestoları şiddetli bir şekilde bastırması ve göstericileri ağır insan hakları ihlallerine maruz bırakması neticesinde BM Güvenlik Konseyi’nin 1970 sayılı kararıyla Libya rejimi birtakım yaptırımlara (seyahat yasağı, mal varlıklarının dondurulması, silah ambargosu, Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısı tarafından soruşturma açılması, BM üyeliğinin askıya alınması gibi) maruz bırakılmıştır.⁵⁵ Ancak Libya rejiminin uygulanan yaptırımlara rağmen sivillere yönelik ağır ihlalleri BM Güvenlik Konseyi’nin 1973 sayılı kararı almasında etkili olmuştur. Söz konusu karar, koruma sorumluluğu ilkesinin askeri yollarla uygulanmasına yönelik ilk girişim olmasının yanı sıra 1973 sayılı kararlar BM Güvenlik Konseyi üye devletlere Libya’daki sivilleri korumaya yönelik tedbirler alma yetkisi tanımıştır.⁵⁶

1970 sayılı karar Libya’nın birincil sorumluluğuna atıfta bulunurken, 1973 sayılı karar açık olmasa da ek olarak ikincil sorumluluğa atıfta bulunmaktadır.⁵⁷ 1973 sayılı karar alınıncaya kadar koruma sorumluluğu doktrini BM Güvenlik Konseyi tarafından pratikte kullanılmamıştır. Dolayısıyla 1973 sayılı karar, koruma sorumluluğu ilkesinin geliştirilmesi için önemli bir adım olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁸ 1970 ve 1973 sayılı kararlar koruma sorumluluğu ilkesinin üç boyutundan ikisini yani reaksiyon (gerekli tüm önlemleri) ve yeniden inşa etme (dondurulmuş varlıkların Libya halkının kullanımına sunulmasını sağlayarak) sorumluluklarını yansıtmaktadır.⁵⁹

Libya’da meydana gelen iç savaşta sivillerin korunması için BM Güvenlik Konseyi’nde alınan 1973 sayılı bu karar, koruma sorumluluğu ilkesinin 2001 yılında ilan edilmesinden bu yana ilkenin en belirgin şekilde test edildiği vaka olmuştur. 1973 sayılı karar ile BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen NATO, Libya’ya askeri operasyon başlatmıştır. Ancak çok geçmeden NATO’nun sahadaki mevcudiyeti ve misyonu Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ise

⁵⁴ Kring, Franziska-Carolin: s. 85.

⁵⁵ UNSC/RES/1970 (26 February 2011), s. 2-5, prg. 3-21.

⁵⁶ UNSC/RES/1973 (17 March 2011).

⁵⁷ Fröhlich, Manuel: “The responsibility to Protect: Foundation, Transformation, and Application of an Emerging Norm”, Fabian Klose (Ed.), *The Emergence of Humanitarian Intervention: Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 324.

⁵⁸ Kring, Franziska-Carolin: s. 87.

⁵⁹ Kring, Franziska-Carolin: s. 88-89.

1973 sayılı kararın kapsamının müdahil devletler tarafından aşılması, sivillerin korunmasından ziyade rejim değişikliğine odaklanması ve askeri araçların kullanımına verilen sözde önceliğe ve bunların yarardan çok zarar verme tehlikesine ilişkindir.⁶⁰ 1973 sayılı karar koruma sorumluluğunu uluslararası politikaya angaje etme yolunda bir dönüm noktası olmasına rağmen kararın pratikte uygulanması koruma sorumluluğu ilkesine kötü bir imaj kazandırmıştır. Keza koruma sorumluluğu ilkesinin mevcudiyetini eleştirenler ilkeye şüphe ile bakmaya başlamış nihayetinde Suriye’de meydana gelen çatışmalarda koruma sorumluluğu elzem hale gelmesine rağmen Rusya ve Çin’in siyasi muhalefeti nedeniyle işletilememiştir.⁶¹ Her ne kadar Libya’ya “müdahale” Suriye’ye ise “müdahalesizlik” devlet uygulamalarında ortaya çıksa da koruma sorumluluğu ilkesinin Libya’da uygulanması 1999’da Kosova örneğinde olduğu gibi ‘tek taraflı bir müdahale’ olarak değil, uluslararası toplumun BM Güvenlik Konseyi’nin Libya’ya ‘kolektif bir müdahaleye’ izin verme ihtiyacını kabul ettiğinin ispatıdır.

2. RUSYA – UKRAYNA SAVAŞI VE KORUMA SORUMLULUĞU

Libya’da 1973 sayılı BMGK kararının uygulanmasına yönelik eleştirilerinde de görüldüğü üzere Rusya koruma sorumluluğu ilkesine ve daha genel olarak insani gerekçelerle başka bir ülkeye gerçekleştirilen tek taraflı askeri müdahalelere -Kosova örneğinde olduğu gibi-, çoğu zaman siyasi nedenlerle mesafeli durmuştur. Diğer taraftan ise Rusya, 2008 yılında Gürcistan’a yönelik başlattığı tek taraflı askeri operasyonun amacını, içinde Rus vatandaşlarının da bulunduğu Abhazya ve Güney Osetya halkını Gürcistan yönetiminin askeri operasyonundan korumak olarak ilan etmişti. Aynı şekilde, 2022 yılı Şubat ayında Ukrayna’ya karşı başlattığı operasyonda da temel amaç, içinde Rus vatandaşlarının da olduğu Donbas halkını ve ülkedeki Rus azınlığı Ukrayna devletinin 2014 yılından beri süregelen askeri operasyonlarından, ağır insan hakları ihlallerinden ve hatta soykırımdan korumaktı. Her iki savaşta da Rusya’nın söylemlerinde her ne kadar doğrudan koruma sorumluluğu ilkesine atıf yapılmamış ve baskı ve zulüm gören belli toplulukları korumanın dışında başka hukuki argümanlar da öne sürülmüş olsa da başka bir ülkedeki bir topluluğu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ya da insanlığa karşı suçlardan herhangi birine karşı koruma iddiası taşıyan tek taraflı bir askeri operasyon başlatmak özü itibarıyla zaten uluslararası hukuk bakımından son derece

⁶⁰ Kring, Franziska-Carolin: s. 91-92.

⁶¹ Taşdemir, Fatma: “Suriye İç Savaşı’na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk”, (Ed.) Fatma Taşdemir, Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk (3. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 170; Braathen, Torgeir P.: s. 9-10.

tartışmalı olmakla birlikte, en çok koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında incelenmeye uygundur.

Rusya Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri operasyonun temel amacını Donbas halkını ve ülkedeki Rus azınlığı korumak olarak ilan ederken, Rus devlet adamlarının söylemlerine göre bu toplulukların uğradığı zulüm, ağır insan hakları ihlalleri ve hatta soykırım kabaca üç alanda gerçekleşmekteydi. Bunlardan ilki, 2014 yılından beri Donbas bölgesinde Ukrayna hükümetinin DHC ve LHC güçlerine yönelik askeri operasyonları dolayısıyla Donbas halkının bir soykırım ile karşı karşıya olmasıydı. İkinci olarak, 2014 Meydan olayları sonrası neo-Nazi gruplar ülkede yönetimi ele geçirmişlerdi ve gerek Meydan olayları sırasında ve ardından güneydoğu vilayetlerinde yaşanan sokak olaylarında, gerekse de son sekiz yıl içerisinde bu aşırı sağ gruplar ülkedeki Rusları hedef almışlardı ve onlar için varoluşsal bir tehdit oluşturmaktaydılar. Üçüncü olarak ise Kiev yönetimi 2014 yılından bugüne dekomünizasyon, dil ve eğitim yasaları ile giriştiği Rusya ve Rusça karşıtı kampanya ile ülkedeki Rus azınlığa yönelik bir kültürel soykırım başlatmıştı. Rusya'nın bu iddiaları makalenin bundan sonraki kısmında üç ayrı başlık altında incelenecek ve yaşanan olayların koruma sorumluluğu ilkesi çerçevesinde Rusya'nın askeri müdahalesine zemin oluşturup oluşturamayacağı tartışılacaktır.

2.1. Donbas Çatışmaları, Sivil Kayıplar ve Soykırım İddiaları

Rusya'ya göre Ukrayna'daki Rus azınlık ve Rus vatandaşları Donbas'ta sekiz yıldır devam eden savaşta Ukrayna ordusunun askeri operasyonlarından dolayı bir soykırım tehdidi altındaydı. Putin 'Donbas halkının 2014'teki darbeyi kabul etmemesinden dolayı cezalandırıcı askeri operasyonlara, topçu atışlarına, hava bombardımanlarına maruz kaldığını ve soykırım olarak tanımlanabilecek durumu yaşadıklarını' ifade ederek 'bu askeri operasyonun temel amacı ve motivasyonun da bu insanları soykırımdan korumak olduğunu' söyledi.⁶² Gerçekten de Donbas'ta yaşanan çatışmalardan bölgedeki sivil halk olumsuz etkilenmekteydi ve krizin başladığı 2014 yılı Nisan ayından savaşın başladığı 2022 yılı Şubat ayına kadar 3107 sivil çatışmalardan dolayı hayatını kaybetmişti.⁶³ Özellikle de çatışma bölgeleriyle ilgili olarak Ukrayna'daki insan haklarına ilişkin durumu izlemek ve raporlamak üzere BM tarafından bu ülkeye konuşlandırılan İnsan Hakları İzleme Misyonu'nun raporlarına göre daha çok yerleşim yerlerinin bombalanması gibi çatışma durumlarından kaynaklanan bu

⁶² Putin, Vladimir: "Concert marking the anniversary of Crimea's reunification with Russia", 18.03.2022, (<http://en.kremlin.ru/d/68016>, Erişim: 30.08.2022).

⁶³ OHCHR: Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 August 2021 – 31 January 2022, 28.03.2022, s. 5.

sivil kayıplar, ekseriyetle ayrılıkçı güçlerin kontrol ettiği bölgelerde gerçekleşmekteydi.⁶⁴ Fakat bu istatistiklerde yerleşim yerlerine konuşularak sivil halkı daha fazla tehlike altına atan ayrılıkçı grupların sorumluluğu Ukrayna ordusuna göre daha yüksekti.⁶⁵ Buradaki bir diğer etken de temas hattının ayrılıkçıların kontrol ettiği doğu tarafında yerleşim yerlerinin daha yoğun olmasıydı.⁶⁶

Başta BM ve AGİT gözlemcileri olmak üzere uluslararası kuruluşların sahadaki gözlemlerine, incelemelerine ve mülakatlarına dayanan raporlar çatışma bölgesindeki sivil kayıplarda ve insan hakları ihlallerinde ayrılıkçı ‘cumhuriyetlerin’ kusurlarının daha fazla olduğunu göstermektedir. Örneğin, sivil kayıpların en çok yaşandığı çatışmanın ilk yıllarında teslim olmuş ya da savaş dışı kalmış insanların infazına yönelik vakalar ayrılıkçı ‘cumhuriyetlerde’ daha çok rapor edilmiştir.⁶⁷ Her iki tarafta da hemen hemen eşit oranlarda sivillere yönelik keyfi ve yargısız infaz vakaları rapor edilmiştir. Genellikle protestolar ve çatışmalar sırasında karşı taraftan yana tutum, karşı tarafa yardım ya da silahlı gruplarla etkileşim sırasında itaatsizlik ve sözlü tartışmalar sonucu gerçekleşen bu sivil infazlarda her iki taraftan da hem düzenli hem de gönüllü birliklere mensup kişilerin fail olduğu gözlemlenmiştir.⁶⁸ Hükümet çatışma bölgelerindeki bu sivil kayıplarla ilgili ordudan ve kolluk kuvvetlerinden bazı şüphelileri yargı önüne çıkarmış ve bunların bir kısmı hüküm giymiş, bir kısmında ise soruşturma ya da yargılama süreci devam etmektedir. Fakat bazı davalar ve soruşturmalar ise yavaş ilerlemekte ya da tamamen durdurulmuş durumdadır. BM insan hakları gözlem heyeti sorunlu vakalar olsa da raporlarında Ukrayna hükümetinin çatışmalarla ilişkili insan hakları ihlallerinin soruşturulması noktasında faillerinin kurumsal mensubiyetlerini dikkate almadan suçluları yargı önüne getirmesini takdirle karşılamıştır.⁶⁹ Ayrılıkçıların kendi bölgelerinde kurduğu mahkemelerde ise sivil kayıplara dair vakaların

⁶⁴ Örneğin bkz. OHCHR: Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February - 31 July 2021, 23.09.2021, s. 8; OHCHR: Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 August 2021 – 31 January 2022, s. 4.

⁶⁵ OHCHR: Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 - 15 February 2016, 03.06.2016, s. 6.

⁶⁶ Crisis Group Europe Report No 260: Peace in Ukraine (II): A New Approach to Disengagement, 03.08.2020, s. 13.

⁶⁷ OHCHR: Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016, 25.05.2016, s. 29-33.

⁶⁸ OHCHR: Accountability for killings...., s. 33-44.

⁶⁹ OHCHR: Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February - 31 July 2021, s. 2 ve OHCHR: Accountability for killings...., s. 17.

soruşturulmasında seçici davranıldığı ve disiplinsizlik veya sadakatsizlik nedeniyle dağıtılan veya başka bir şekilde yeniden organize edilen silahlı gruplar tarafından işlenen suçlara daha çok odaklanıldığı gözlemlenmiştir.⁷⁰

Krizin başladığı dönemden beri bölgede görev yapan AGİT gözlemcilerinin raporlarına göre ise Minsk Antlaşmalarının temas bölgelerinde bulundurulmasını yasakladığı silahlar daha çok ayrılıkçıların tarafında tespit edilmiş ve AGİT gözlemcilerinin işini yapmalarının engellendiği vakaların hemen hepsi ise ayrılıkçılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Rusya ile sınır bölgelerine AGİT gözlemcilerinin erişimi neredeyse tamamen engellenmiştir.⁷¹ Özetle BM ve AGİT raporlarına göre Donbas'taki çatışmalarda Minsk Antlaşmalarının koyduğu kurallar daha çok ayrılıkçılar tarafından ihlal ediliyordu ve bölgede yaşanan sivil kayıplarda ayrılıkçı cumhuriyetlerin sorumluluğu Ukrayna yönetiminden daha fazla olmakla birlikte Ukrayna hükümetinin bölge halkına yönelik sistematik bir soykırım girişiminden bahsetmek ise mümkün değildi. Diğer taraftan sivil kayıplar daha çok çatışmaların ilk yıllarında yaşanmıştı ve bölgedeki hem askeri hem de sivil kayıplarda her geçen yıl azalma görülmesi Donbas'taki durumun bir askeri müdahaleye zemin oluşturacak şekilde Rusya'nın iddia ettiği gibi giderek kötüleşmediğini göstermekteydi.

Ayrıca, Rus yetkililer Ukrayna ordusunun Donbas cumhuriyetlerine karşı geniş çaplı bir askeri operasyon hazırlığında olduğunu ve Rus vatandaşlarını da içeren çok sayıda sivil kayba neden olacak bu operasyonu durdurmak için Ukrayna'ya müdahale edildiğini söylediler. Hatta savaş başladıktan sonra Rus ordusu Ukrayna'da, Mart ayında Ukrayna güçlerinin Donbas'a yönelik geniş çaplı bir askeri harekât başlatacağını gösteren belgeler ele geçirdiklerini ilan etti.⁷² Ukrayna ordusundan yetkililerin yalanladığı⁷³ bu belgeler eğer doğru olsaydı Rus ordusunun savaş hamlesiyle son anda

⁷⁰ OHCHR: Accountability for killings..., s. 18.

⁷¹ "Trends and Observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine", OSCE, 2014-2020, (<https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/417620>, Erişim: 30.08.2022).

⁷² "MO RF opublikovalo original sekretnogo prikaza o podgotovke Kievom nastupleniia na Donbass", TASS, 09.03.2022, (https://tass.ru/armiya-i-opk/14006523?utm_source=twitter.com&utm_medium=social&utm_campaign=smm_social_share, Erişim: 30.08.2022).

⁷³ "Feik: Sekretnyi prikaz komanduiushchego Natsional'noi gvardiei Ukrainy predusmatrival nastuplenie na Donbass v marte 2022 goda", StopFake.org, 03.09.2022, (<https://www.stopfake.org/ru/fejk-sekretnyj-prikaz-komanduyushchego-natsionalnoj-gvardiej-ukrainy-predusmatrival-nastuplenii-na-donbass-v-marte-2022-goda/>, Erişim: 30.08.2022).

baltaladığı bu operasyona dair tıpkı Rusya'nın son aylarda Ukrayna sınırındaki askeri hareketliliğine benzer şekilde Ukrayna tarafında da yürütülen kapsamlı askeri hazırlıkları rapor eden haberler almamız gerekirdi. Egemen bir devletin uluslararası antlaşmalarla tanınmış sınırları içinde, kendi toprak bütünlüğünü sağlamaya yönelik girişebileceği ve uluslararası insan hakları normlarını ihlal etmeyecek, orantılı bir askeri operasyonun meşruluğu bir tarafa, Ukrayna cumhurbaşkanı Zelenski savaşın hemen öncesinde Münih Güvenlik Konferansında yapmış olduğu konuşmada Donbas sorununun askeri yollardan çözümünü dışladıklarını ifade ediyordu.⁷⁴

Rus azınlığa ve Rus vatandaşlarına yönelik soykırım yapıldığı gerekçesiyle Ukrayna toprakları üzerinde Rusya tarafından başlatılan işgalin koruma sorumluluğu ilkesi çerçevesinde hukuki olabilmesi için öncelikle BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirmenin yapılması gerekmektedir. Ancak söz konusu yetkilendirme yapılmamıştır. İkinci olarak da koruma sorumluluğu ilkesinin geçerliliği soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizliğe varan suçlardan birinin/birkaçının Ukrayna tarafından işlenmiş olmasını gerektirmektedir. Rusya'nın Ukrayna tarafından başta Donbas halkı olmak üzere bu ülkedeki Ruslara yönelik soykırım gerçekleştirildiği iddiaları her ne kadar ortaya çıkan raporlarla geçersiz kılınsa da soykırımın mahiyetinin ve muhteviyatının anlaşılır kılınması söz konusu iddiaların realitesini ortaya çıkaracaktır. Aynı ve bağımsız bir uluslararası suç olarak kabul edilen soykırım, belirli bir grup insanın kitlesel olarak imhası olarak ortaya çıkmaktadır. 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'de - Soykırım Sözleşmesi- soykırım kavramı 'ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu tamamen ya da kısmen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiiller'⁷⁵ olarak tanımlanmıştır. Tanımda kasıt unsuru karakteristik bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle soykırım suçu hem ihlal hem de temel hak ve özgürlüklerin erozyona uğratılması olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁶ Soykırım suçu zaman aşımına uğramamaktadır. Ayrıca soykırım suçu uluslararası örf-adet hukukunun muhkem bir parçası haline gelmiş *jus cogens* kural niteliğini haiz, üçüncü kişilere karşı da yerine getirilmesi gereken ve üçüncü kişilere karşı ileri

⁷⁴ "Zelensky's full speech at Munich Security Conference", The Kyiv Independent, 19.02.2022, (<https://kyivindependent.com/national/zelenskys-full-speech-at-munich-security-conference>, Erişim: 30.08.2022)

⁷⁵ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, Art. 2.

⁷⁶ Azarkan, Ezeli: "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 3 (2003), s. 280.

sürülen *erga omnes* yükümlülük olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁷ Soykırım Sözleşmesi kapsamında 'grup üyelerini öldürmek; grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek; grubun fiziksel yıkımını tamamen ya da kısmen meydana getireceği hesaplanarak grubun yaşam standartlarını kasten değiştirmek; grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak ve grubun çocuklarını zorla başka bir gruba nakletmek' gibi fiillerin işlenmesi soykırım suçuna sebebiyet vermektedir.⁷⁸ Söz konusu fiiller soykırım suçunun maddi unsurunu oluştururken, bilme ve kasit unsurlarının mevcudiyeti ise suçun manevi unsurunu oluşturmaktadır. Sözleşme kapsamında öncelikli olarak gözetilmesi gereken durum Ukrayna toprakları içerisinde yaşayan Rus azınlığa ve Rus vatandaşlarının tamamen ya da kısmen ortadan kaldırılmasına ilişkin bir fiilin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespitidir. BM ve AGİT temsilcilerinin yanı sıra diğer uluslararası örgütler tarafından yapılan incelemelerde, soruşturmalarda ve hazırlanan raporlarda Ukrayna tarafından ne Rus vatandaşlarına ne de Rus azınlığa yönelik diğer bir ifadeyle Ukrayna tarafından ulusal bir azınlığa yönelik soykırıma varan bir eylemin söz konusu olmadığı tespit edilmiştir.

Soykırım Sözleşmesi'ne taraf olan devletler, soykırım suçunu önlemeyi ve suça iştirak edenleri cezalandırmayı taahhüt altına almışlardır. Söz konusu taahhüt ise hem uluslararası nitelikte olan hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları kapsamaktadır.⁷⁹ Öte yandan soykırım suçunun faillerinin yargılanması ve cezalandırılmasında birincil sorumluluk devlete – ikincil sorumluluk ise tamamlayıcılık ilkesi kapsamında Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)- aittir. Bu bağlamda Ukrayna'da baş gösteren uluslararası suçlar nedeniyle iki tür sorumluluk ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Ukrayna, UCM mekanizmasını işletmek istemiştir. Ancak UCM Roma Statüsü'ne ne Ukrayna ne de Rusya taraftır. Ukrayna, 21 Kasım 2013 ile 22 Şubat 2014 tarihleri arasında meydana gelen Meydan olayları sırasında Ukrayna topraklarında işlendiği iddia edilen suçlar konusunda UCM'nin yargı yetkisini kabul ettiğine dair birinci bildirimde bulunmuş, akabinde ise 20 Şubat 2014'ten günümüze kadar işlenen uluslararası suçlar nedeniyle UCM'ye ikinci bir bildirimde daha bulunmuştur.⁸⁰

⁷⁷ Aksar, Yusuf: Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II (4. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 166.

⁷⁸ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Art. 2.

⁷⁹ Henckaerts, Jean-Marie / Doswald-Beck, Louise: Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku Cilt 1: Kurallar, (Çev.) Emre Öktem vd., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 363, Kural 93.

⁸⁰ Taşdemir, Fatma: "The 2022 Russia-Ukraine War From the Perspective of Jus Ad Bellum: Is International Law Strengthened", E-Journal of Law, Volume 8, Number 1 (2022), s. 114.

İkincisi ise Ukrayna, Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na başvurmuştur. UCM'den farklı olarak UAD devletlerin sorumluluğuyla ilgilenmektedir. UAD, BM'nin talebi doğrultusunda verdiği İstisari Görüşlere ek olarak temel görevi uluslararası bir anlaşmanın yorumlanmasına, uygulanmasına veya yerine getirilmesine ilişkin devletler arasındaki ihtilafları çözmektir. Bu gerekçelerle Ukrayna Rusya'yı 1948 Soykırım Sözleşmesini ihlal etmekle suçlayarak 27 Şubat 2022'de UAD'ye başvuruda bulunmuştur. Ukrayna, uluslararası hukuka aykırı olarak tek taraflı ayrılma kapsamında bağımsızlıklarını kazanan Luhansk ve Donetsk cumhuriyetlerinde Rusça konuşan nüfusun Ukrayna tarafından soykırıma uğradığına dair hiçbir karşılığı olmayan iddialar nedeniyle Ukrayna'nın haksız işgalini gerekçe göstererek meşrulaştırmaya çalıştığını ve bunlara ek olarak Rusya'nın soykırıma varan eylemlerde bulunduğunu iddia etmiştir.⁸¹ UAD'nin yargı yetkisine sahip olmadığını iddia eden Rusya ise ilk duruşmada bulunmamıştır.⁸² Buna rağmen UAD, Rusya'nın eylemlerinin bir soykırım suçu teşkil edip etmediğini araştırmaktadır.

2.2. Ukrayna Radikal Sağ ve Rus Azınlığa Yönelik Neo-Nazi Tehdidi

Rusya'nın Ukrayna'daki savaşının bir amacı Donbas halkına yönelik yukarıda bahsedilen askeri operasyonları ve soykırımı durdurmak adına bu ülkenin askerlerden arındırılmasıyken (demilitarizasyon), bir diğer amacı ise Meydan olaylarıyla etkinliğini artırmış ve o zamandan bugüne ülkedeki Ruslara karşı sistematik saldırılar düzenleyen ve adı konulmamış bir soykırım gerçekleştiren aşırı sağ/neo-Nazi gruplardan arındırılmasıydı (denazifikasyon).⁸³ Rusya Meydan protestoları ile Ukrayna'da yaşanan iktidar değişimini aşırı milliyetçi neo-Nazi grupların meşru Yanukoviç hükümetine karşı düzenledikleri yasadışı bir darbe olarak gördü ve hem Rus medyası ve devlet kurumları⁸⁴ hem de Yanukoviç yönetimi bu yönde propaganda yaparak gelişmelerden tedirginlik

⁸¹ Ducci, Cecilia: "Genocide in Ukraine? The war of words and the politicization of the 'crime of crimes'", Aspen Institute Italia, 20.05.2022, <https://aspeniaonline.it/genocide-in-ukraine-the-war-of-words-and-the-politicization-of-the-crime-of-crimes/> Erişim: 02.10.2022).

⁸² "International Court orders Russia to 'immediately suspend' military operations in Ukraine", UN News Global Perspective Human Stories, 16 March 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/03/1114052> Erişim: 08.10.2022)

⁸³ Putin, Vladimir: "Address by the President of the Russian Federation" 24.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> : Erişim: 30.08.2022).

⁸⁴ Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve Meydan protestolarını büyük oranda neo-Nazi grupların eylemleri etrafında sunan kitapçık için bkz. Ministerstvo inostrannih del Rossiiskoi Federatsii: Belaya kniga: narusheniye prav cheloveka i printsipa verkhovnenstva prava na Ukraine (noyabr 2013 - mart 2014), Moskova, 2014.

duyan güneydoğu vilayetlerindeki Rus azınlığın rahatsızlığını pekiştirmeye çalıştılar. ‘Meydan darbesi’ ile iktidara gelen aşırı milliyetçi gruplar bu yasadışı darbeye karşı çıkan insanlara yönelik şiddet eylemlerini içeren bir terör kampanyası başlatmışlar ve ülkeyi iç savaşa itmişlerdi.⁸⁵ Putin’e göre Rus askerleri Ukrayna’da Ukrayna ordusuna değil orduya sızmış olan ve Donbas’taki soykırımın asıl sorumlusu aşırı milliyetçi neo-Nazi gruplara karşı savaşıyordu.⁸⁶ Peki, gerçekten Meydan protestoları sonucunda Ukrayna’da aşırı milliyetçiler mi iktidara gelmişti ve bu neo-Nazi gruplar ülkedeki Ruslar için ne ölçüde bir tehdit oluşturmaktaydı?

Aslında Ukrayna’da aşırı milliyetçi siyasi partilerin ve neo-Nazi grupların toplumsal kabulü son derece düşük seviyelerdeydi. Aşırı milliyetçi Svoboda partisi Ukrayna tarihinde ilk defa 2012 parlamento seçimlerinde yüzde 10 civarında oy alarak meclise girerken bu başarısını da büyük oranda kendini Sosyal-Ulusal Parti’den ayırarak daha ılımlı bir şekilde yeniden tanımlamasına⁸⁷ ve Yanukoviç yönetiminin Rusya yanlısı politikalarına karşı oluşan tepkiye borçluydu⁸⁸. Aşırı sağın Meydan protestolarındaki rolüne dair söylemler de sahadaki gerçeklikten kopuktu. Meydan protestolarının ilk günlerinde sayıları çok olmayan aşırı sağ gruplar Sağ Sektör adı altında birleştiler ve amaçları başta LGBT ve feminist gruplar olmak üzere kendilerini diğer protestoculardan ayırmaktı. Protestolar sırasında bu gruplara yönelik çeşitli defalar saldırılarda da bulundular. Diğer taraftan protestoların ana taleplerinden biri olan Avrupa entegrasyonuna mesafeli ve hatta bazıları karşıydılar.⁸⁹ Gösterilerde 30 Kasımdan itibaren polis şiddeti arttıkça, polisle ve Yanukoviç yanlısı silahlı gruplarla çatışmalar yoğunlaştıkça Sağ Sektör’ün görünürlüğü ve ağırlığı da artmaya başladı. Fakat protestolardaki en organize grup olarak öne çıksalar da ülke çapında toplamda iki milyon insanın katıldığı gösterilerde kurulan ve şubat

⁸⁵ Putin, Vladimir: “Address by the President of the Russian Federation”, 21.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, Erişim: 30.08.2022).

⁸⁶ Putin, Vladimir: “Meeting with Security Council permanent members”, 25.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/d/67851>, Erişim: 30.08.2022).

⁸⁷ Ishchenko, Volodymyr: “The unique extra-parliamentary power of Ukrainian radical nationalists is a threat to the political regime and minorities”, The Foreign Policy Centre, 18.07.2018, <https://fpc.org.uk/the-unique-extra-parliamentary-power-of-ukrainian-radical-nationalists-is-a-threat-to-the-political-regime-and-minorities/>, Erişim: 30.08.2022).

⁸⁸ Umland, Andreas: “The far right in pre- and post-Euromaidan Ukraine: From ultra-nationalist party politics to ethno-centric uncivil society”, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, C. 28, S. 2, 2020, s. 254.

⁸⁹ Likhachev, Vyacheslav: “The ‘Right Sector’ and others: The behavior and role of radical nationalists in the Ukrainian political crisis of late 2013 – Early 2014”, *Communist and Post-Communist Studies*, C. 48, S. 2/3, 2015, s. 7.

ayı itibariyle Kiev'deki sayıları 12 bini bulan öz savunma birliklerinin yalnızca iki tanesi neo-Nazi olarak tanımlanabilecek aşırı sağcılardan oluşmaktaydı. Bunlardan Sağ Sektör'ün oluşturduğu birlik 300, Svoboda'nın oluşturduğu ise 150 kişi civarındaydı.⁹⁰ Buna rağmen, Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinin ardından 22 Şubatta kurulan geçici hükümette Svoboda'nın üç bakanlık alması, her ne kadar 25 Mayıs'ta gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimlerinden sonra sağ sektörden kimse hükümette resmi bir görev almasa da, Meydan protestolarıyla aşırı sağın bir arada anılmasını besleyen bir gelişme oldu.

Aşırı sağı Meydan protestoları ve hemen sonrasında ön plana çıkaran diğer bir etken ise sağ grupların devlet kurumlarının ve güvenlik güçlerinin zayıflığının iyice ortaya çıktığı bir dönemde ülkenin güneydoğu vilayetlerinde başlayan Meydan karşıtı ve Rusya yanlısı gösterilere karşı, taraftar gruplarıyla birlikte sokaklarda göstermiş oldukları mukavemetti. Özellikle de Harkiv ve Odessa'da bu grupların direnci olayların akıbetini Ukrayna lehine etkileyen önemli bir faktör oldu. 14 Mart'ta Harkiv'de Meydan karşıtı Oplot grubu ile daha sonraları kurulacak Azov gönüllü birliklerinin temelini oluşturacak olan Ukrayna Vatanseverleri grubu arasındaki sokak olaylarında iki Oplot üyesi çıkan çatışmada hayatını kaybetti.⁹¹ 2 Mayıs'ta Odessa'da yaşanan hadiseler ise Rus devlet adamlarının neo-Nazi grupların Ukrayna'daki Ruslara karşı soykırım söylemlerinde en çok atıf yapılan olay oldu. Şehirdeki bir futbol maçı dolayısıyla Harkiv'den gelen taraftar gruplarının da katılımıyla düzenlenen Ukrayna yanlısı bir gösteriye Meydan karşıtı grubun saldırmalarıyla başlayan olaylarda yaşanan çatışmalar sırasında Meydan karşıtı bazı protestocuların sığındığı İşçi Sendikaları binasında çıkan yangın sonucu çoğu Meydan karşıtı protestocu olmak üzere 42 kişi hayatını kaybetti.⁹²

⁹⁰ Likhachev, Vyacheslav: "The "Right Sector" and others...., s. 10.

⁹¹ OHCHR: Accountability for killings...., s. 27.

⁹² İşçi Sendikaları binasındaki bu yangını kimin başlattığına yönelik soruşturma açılrsa da herhangi bir sonuç çıkmadı ve bir dava açılmadı. Onun yerine insanların güvenliğini sağlayamayan kolluk kuvvetlerine ve yangına zamanında müdahale edemeyen itfaiye çalışanlarına karşı soruşturmalar açıldı. O gün çıkan çatışmalara katılan Meydan karşıtı protestoculara karşı soruşturma açılırken Ukrayna yanlılarına herhangi bir dava açılmadı. Sadece bir kişi yargılandı. Yargılamalar boyunca Ukrayna yanlısı sağ gruplar yargı sürecine müdahale edici saldırılarda bulundular ve güvenlik güçleri yargı mensuplarının güvenliğini sağlayamadı. Siyasi iradenin eksikliği sebebiyle yargı sürecinden henüz bir sonuç çıkmadı. Bogner, Matilda: "7 years with no answers. What is lacking in the investigations of the events in Odesa on 2 May 2014?", United Nations in Ukraine", 30.04.2021, (<https://ukraine.un.org/en/126054-7-years-no-answers-what-lacking-investigations-events-odesa-2-may-2014>, Erişim: 30.08.2022).

Her ne kadar aşırı sağ Meydan olayları ve sonrasındaki sürecin ön plana çıkan aktörlerinden biri olsa da aşırı sağa mensup siyasi parti ve adaylar Meydan sonrası dönemde gerçekleştirilen seçimlerde halktan teveccüh görmedi. 2014 yılının Mayıs ayında düzenlenen devlet başkanlığı seçimlerinde Sağ Sektör'ün lideri Dimitri Yaroş ancak yüzde 0,7 oy alabilirken, parlamento seçimlerinde ise Svoboda ve Sağ Sektör sırasıyla yüzde 4,7 ve 1.8 oy aldılar.⁹³ Aşırı sağ partilerin ve adayların oyları 2019 parlamento ve devlet başkanlığı seçimlerinde daha da düşse de 2014 sonrası dönemde Rusya'nın Ukrayna'daki askeri eylemleri Ukrayna'da aşırı sağa mensup örgüt, kişi ve eylemlere yönelik toplumsal toleransı arttırmıştı.⁹⁴ Aşırı sağın toplumsal kabulünün artmasındaki en önemli etken ise bu grupların Donbas'ta ayrılıkçılara ve Rusya'ya karşı verilen savaşta kurdukları gönüllü birlikler aracılığıyla orduya destek vermesiydi. Bu gönüllü birliklerin en bilineni olan Azov, 2014 yılında Sosyal-Ulusal Meclis ve Ukrayna Vatandaşları isimli grupların aktivistleri tarafından kurulmuş ve daha sonra Ukrayna Milli Ordusu'nun bir parçası haline gelmişti. Svoboda aktivistlerinin kurduğu gönüllü birlikler ise daha sonra dağıtılmış ve isteyenler bireysel olarak Ukrayna ordusuna katılmışlardı. Sağ Sektör'ün kurduğu Ukrayna Gönüllü Birlikleri ise Ukrayna Ordusuna katılmadı ve paramiliter örgüt olarak varlığını sürdürdü. Tüm bu birliklere mensup gönüllülerin toplam sayısı beş bin civarındaydı.⁹⁵ Diğer taraftan, aşırı sağ gruplara radikal milliyetçi sayılmayacak sıradan insanlardan geniş bir katılım oldu. Bu insanlar aşırı sağ grupların kurduğu gönüllü birliklerin Donbas'ta verilen mücadeleye katkısını takdir edip, içinde bulunulan zor durumda ülkesine yardım etmenin bir yolu olarak bu birliklere katıldılar. Bu insanlar arasında sol görüşlü aktivistler bile vardı⁹⁶ ve dolayısıyla bu birliklerin neo-Nazi niteliği zamanla epey aşınmaya uğradı.

Aşırı sağ gruplar ve onların oluşturduğu gönüllü birlikler Minsk Antlaşmalarının da en büyük muhalifleri olarak bu kapsamda atılan her uzlaşmacı adımı hem cephe hattında hem de şehir merkezlerinde protesto ederek engellemeye çalıştılar.⁹⁷ Bu grupların şiddet eylemleri ise daha çok liberal, sol, feminist, LGBTI, insan ve kadın hakları savunucularının ya da etnik

⁹³ Likhachev, Vyacheslav: "The "Right Sector" and others....", s. 11-13.

⁹⁴ Umland, Andreas: s. 266.

⁹⁵ Ishchenko, Volodymyr: "The unique extra-parliamentary power....".

⁹⁶ Likhachev, Vyacheslav: "The Far Right in the Conflict between Russia and Ukraine", *Russie.Nei.Visions*, S. 95, 2016, s. 14. (https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rnv95_uk_likhachev_far-right_radicals_final.pdf, Erişim: 30.08.2022).

⁹⁷ Crisis Group Europe Report No 260, s. 11; Ishchenko, Volodymyr: "The unique extra-parliamentary power...."

azınlıkların faaliyetlerini sabote etmeye yönelik girişimlerden ve gazeteci ya da diğer basın çalışanlarına görüşlerinden dolayı saldırılardan oluşmaktaydı. Bu hedef grupların yanı sıra, başta Romanlar olmak üzere etnik azınlıklara mensup bireyleri ve azınlık haklarına yönelik etkinlikleri de hedef aldıkları görüldüğü⁹⁸ ülkedeki Ruslara yönelik eylemleri bu gruplarla mukayese edildiğinde çok daha az düzeydeydi. Diğer taraftan bu gibi şiddet eylemlerinin faillerinin soruşturulması ya da bu vakaların önlenmesi konusunda devlet kurumlarının kusurları bulunmaktaydı, fakat BM insan hakları izleme heyeti Ukrayna hükümetinin bu vakalardaki hesap verilebilirliğin arttırılması adına göstermiş olduğu çabaları da teslim ediyordu.⁹⁹ Aynı raporlar temel özgürlükler konusunda ayrılıkçıların kontrol ettiği bölgelerdeki durumun çok daha vahim olduğunu ve giderek kötüleştiğini gösteriyordu.¹⁰⁰ Pek çok insan hakları örgütü ve aktivisti baskılar, soruşturmalar ve can güvenliklerinin tehlikede olmasından dolayı bu bölgeleri terk etmek durumunda kalmıştı.¹⁰¹

Özetleyecek olursak, aşırı milliyetçi gruplar Meydan protestoları sırasında aktif rol oynamışlarsa da gösterilerin çapı düşünülduğünde bunlar sayıca son derece küçük gruplar olarak kalmışlardır. Meydan sonrası dönemde çatışma bölgelerinde göstermiş oldukları gönüllük toplumsal kabullerini arttırsa da sağ partilerin ve adayların seçimlerde zaten çok az olan toplumsal desteğinin daha da düştüğü görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu gruplar Kiev’de iktidarda olmadığı gibi, parlamentoya muhalefet olarak bile girememişlerdir. Radikal sağ gruplar her ne kadar çatışma bölgelerinde kurdukları gönüllü birlikler aracılığıyla silaha erişmiş olsalar da bu birliklerin çoğu, zamanla düzenli orduya eklenmiş ve geniş kitlesel katılımlar söz konusu birliklerin neo-Nazi niteliğini aşındırmıştır. Bu grupların oluşturdukları gönüllü birliklere mensup şahısların çatışma bölgesinde çeşitli insan hakları suçları işledikleri rapor edilmiştir. Fakat bu vakalar ile aynı bölgede ayrılıkçı militanlar ve düzenli ordu mensupları tarafından işlenen insani suçlar arasında

⁹⁸ OHCHR: Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 August 2021 – 31 January 2022, s. 14-15; OHCHR: Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February - 31 July 2021, s. 3; Likhachev, Vyacheslav: “Far-right Extremism as a Threat to Ukrainian Democracy”, Freedom House, 2018, (<https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2018/far-right-extremism-threat-ukrainian-democracy>, Erişim: 30.08.2022).

⁹⁹ OHCHR: Civic space and fundamental freedoms in Ukraine, 1 November 2019 – 31 October 2021”, 08.12.2021, s. 21.

¹⁰⁰ OHCHR: Civic space, s. 21.

¹⁰¹ OHCHR: Civic space, s. 3.

sayısal olarak dikkate değer bir fark yoktur.¹⁰² Sivil hayatta ise, her ne kadar, dil yasası aleyhine ve Rusça ve Rusya lehine görüş belirten insanlara karşı saldırı, hakaret ve tehdit suçları işledikleri rapor edilse¹⁰³ de bu grupların ülkedeki Rus azınlığı özellikle hedef alan sistematik bir pogromu ya da soykırımı söz konusu olmadığı gibi, bunların şiddet eylemleri daha çok Romanlara ve yukarıda zikredilen diğer sosyo-kültürel gruplara yönelmektedir. Bu grupların zaman zaman mahkemelerin kararlarını etkilemek adına yargı mensuplarına yönelik tehdit ve şiddet eylemlerine bulaştıkları rapor edilmişse de¹⁰⁴, söz konusu grupların devletin denetimi dışında ve hatta onun desteği ve teşviki ile ülkedeki Rus azınlığa yönelik sistematik bir soykırım gerçekleştirdiklerine dair 2014'ten beri Ukrayna'da tam zamanlı görev yapan ve vakalara erişim konusunda Ukrayna tarafında hiçbir sıkıntı ile karşılaşmayan uluslararası kuruluşların herhangi bir bulgusuna rastlanmamıştır.

2.3. 2014 Sonrası Yasal Düzenlemeler ve Rus Azınlığa Yönelik 'Kültürel Soykırım' İddiaları

Ukrayna'da 2014 sonrası dönemde kabul edilen yeni dil, eğitim, yerli halklar kanunları ve komünizmden arınma yasaları olarak bilinen kanunlar Rusça'yı, Rus kültürünü ve ülkenin Sovyet geçmişi hedef alması bakımından Rus liderler tarafından ülkedeki Ruslara karşı yapılmış bir kültürel soykırım olarak görüldü. Putin'e göre Ukrayna parlamentosunda alınan bu kararlar kendini Rus olarak tanımlayanları ve kültürlerini, dillerini ve kimliklerini korumak isteyen Rusları hedef almaktaydı ve onların bu ülkede istenmediklerine işaret etti.¹⁰⁵ Ukrayna'da dekomünizasyon aslında yasalardan önce pratikte başlamıştı. Meydan olayları sırasında ülkedeki Lenin heykellerinin hemen tamamı göstericiler tarafından yıkıldı. Komünizmden arındırma yasaları olarak anılan ve 2015 yılının Mayıs ayında yürürlüğe giren dört yasa komünist ve Nazi sembollerinin kullanımının yasaklanmasını, komünist dönemin baskıcı politikalarının araştırılmasını, Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş Ukraynalıların yüceltilmesini ve çoğu güneydoğu vilayetlerinde olmak üzere

¹⁰² Çatışmaların sivil ölümlerin en çok yaşandığı ilk yıllarında bütün taraflarca işlenmiş insan hakları suçları için bkz. OHCHR: Accountability for killings..., s. 29-44.

¹⁰³ OHCHR: Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February - 31 July 2021, s. 21.

¹⁰⁴ 2014-2020 arası dönemde bu şekilde 12 vaka tespit edilmiştir. OHCHR: Human Rights in the Administration of Justice in Conflict-Related Criminal Cases in Ukraine April 2014 – April 2020, 01.08.2020, s. 15-16.

¹⁰⁵ Putin, Vladimir: "Address by the President of the Russian Federation", 21.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, Erişim: 30.08.2022).

877 yerleşim yerinin adının Komünist dönemden kalması ve o dönemi anımsatması nedeniyle değiştirilmesini içeriyordu. Tüm bu hükümler tarihsel tartışmaları baskılayacağı, toplumsal ayrılmaya sebebiyet vereceği ve yaratacağı iktisadi yük gerekçesiyle eleştiriler aldı. Yasalara toplumun desteği özellikle de ekonomik sebeplerle çok yüksek olmadığı gibi, yapılan değişiklikler ciddi toplumsal tepki de almadı.¹⁰⁶

İmparatorluk ve Sovyet dönemlerinden ciddi oranda Rus azınlığı miras alan Ukrayna'da dil meselesi ve Rusça'nın statüsü hep tartışmalı bir konu olagelmisti. Ukrayna Anayasası'na göre ülkenin devlet dili Ukrainece olsa da Rusça ve diğer ulusal azınlık dillerinin kullanımı, gelişimi ve korunması garanti altına alınmaktaydı. 1989 yılında kabul edilen ve 2012'ye kadar yürürlükte kalan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dil Yasası'nda ise devlet dili Ukrainece olmasına rağmen Rusça etnik gruplar arası iletişim dili olarak anılıyordu.¹⁰⁷ Yanukoviç'in devlet başkanlığı döneminde 2012 yılında yürürlüğe giren Devlet Dil Politikasının Esasları Hakkında Kanun ile Rusça'nın statüsünün arttırılması hedeflenmişti. Buna göre bir bölgede herhangi bir etnik azınlığa mensup insanların sayısı o bölgedeki yerel nüfusun yüzde en az 10'unu oluşturması durumunda söz konusu etnik grubun dili o bölgede devlet dili Ukrainece'nin yanında okullarda, mahkemelerde ve diğer devlet kurumlarında ikinci resmi dil olarak kullanılabilir. Yasa yürürlüğe girdikten sonra dokuz bölgede Rusça bölgesel dil ilan edilmişti.¹⁰⁸ Meydan olaylarından sonra Parlamento, Şubat 2014'te, 2012 yasanını yürürlükten kaldırma kararı olsa da bu karar dönemin geçici Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmayınca milletvekilleri Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş, Anayasa Mahkemesi ise ancak 2018 yılında yasanın onaylanma ve yürürlüğe girme sürecine dair prosedürlerin ihlal edildiği gerekçesiyle bu yasanın yürürlükten kaldırılmasına hükmetmişti.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Shevel, Oxana: "Decommunization in Post-Euromaidan Ukraine: Law and Practice", PONARS Eurasia Policy Memo No. 411, 2016, s. 2. (<https://www.ponarseurasia.org/decommunization-in-post-euromaidan-ukraine-law-and-practice/>, Erişim: 30.08.2022).

¹⁰⁷ Venice Commission: Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine, CDL-AD(2011)008, 2011, s. 6.

¹⁰⁸ Venice Commission: Opinion on the Law On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, CDL-AD(2019)032, 2019, s. 6.

¹⁰⁹ Kulyk, Volodymyr: "Ukraine's 2017 Education Law Incites International Controversy Over Language Stipulation", PONARS Eurasia Policy Memo No. 525, 2018, s. 2. (<https://www.ponarseurasia.org/ukraine-s-2017-education-law-incites-international-controversy-over-language-stipulation/>, Erişim: 30.08.2022).

2019 yılında yürürlüğe giren 'Ukraince'nin Devlet Dili Olarak Kullanımının Teşviki Hakkında Kanun' ile Kiev yönetimi Ukraine'nin korunması, kullanımının teşvik edilmesi ve etnik gruplar arası iletişim dili olarak Rusça'nın yerini almasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Buna göre radyo ve televizyon yayınları belli oranda Ukraine olmak, basılı yayın organlarında ise mutlaka Ukraine kullanılmak zorundaydı. Farklı dillerde yayın yapan basılı yayınların mutlaka Ukraine ekinin yer alması gerekiyordu.¹¹⁰ Şüphesiz ki bu durum masrafları arttıracığı için aslında Rusça yayın yapanlar üzerinde baskı oluşturmak amaçlanmaktaydı. Üstelik Yasa Ukrayna'da konuşulan diller için çeşitli sınıflandırmalar yapmakta ve Yasanın belirli maddelerinde bu dillerin kullanımına dair ayrımcı hükümler bulunmaktaydı. Örneğin Yasanın 22. maddesi bilimsel yayınların yalnızca devlet dilinde, İngilizce veya herhangi bir AB dilinde yapılabileceğine hükmediyordu. 25. maddede ise farklı dillerde yayınlanan basılı yayın organlarında Ukraine ekler de çıkarılması zorunluluğunda Kırım Tatarcası, Ukrayna'daki diğer yerli halkların dilleri, İngilizce ve AB'nin resmi dillerinde yapılan yayınlar istisna tutuluyordu. Avrupa Konseyi'nin danışma organı olarak görev yapan Venedik Komisyonu tarafından da eleştirilen, Yasanın AB dillerini kayıran ve Rusça'yı dışlayan bu hükümlerini Ukraynalı yetkililer Ukrayna'nın AB üyeliği sürecini ve Rusça'nın yüzyıldır Ukraine karşısındaki öncelikli statüsünü gerekçe göstererek meşrulaştırmak istemiştir. Fakat Venedik Komisyonu dış politika önceliklerinin azınlık haklarının yok sayılması için gerekçe oluşturamayacağı yönünde görüş belirtmiştir.¹¹¹

Dil konusu ile birlikte tartışmaların odağında olan bir diğer alan da eğitimidir. Ukrayna Anayasası'nın 53. maddesine göre azınlıklara mensup vatandaşların, yasaya uygun olarak kendi anadillerinde eğitim alma ya da kendi anadillerini öğrenme hakkı vardır ve azınlıklar ilk ve orta öğretimde kendi dillerinde eğitim veren okullara sahiptirler. 2017 yılında yürürlüğe giren Eğitim Yasası azınlık dillerinin eğitim dili olarak kullanılmasına yeni kısıtlamalar getirmiş, üstelik tıpkı Dil Yasası'nda olduğu gibi bu Yasanın da 7. maddesi farklı azınlık grupları için ayrımcı hükümler koymuştur. Buna göre Yasa, öncelikle yerli halkları diğer azınlıklardan ayırmakta ve yerli halkları en çok kayıran gruplar olarak tanımlamayı bu halklara mensup vatandaşların okul öncesi, ilköğretim, ortaokul ve lisede kendi anadillerinde eğitim alma haklarını tanımaktadır. Yasaya göre diğer azınlık grupları da okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde kendi anadillerinde eğitim alma hakkına sahiptirler. Fakat

¹¹⁰ Sukhov, Oleg: "Parliament Passes Ukrainian Language Bill", Kyiv Post, 25.04.2019, (<https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/parliament-passes-ukrainian-language-bill.html>, Erişim: 30.08.2022).

¹¹¹ Venice Commission: Opinion on the Law On Supporting the..., s. 10-11.

ortaokuldan itibaren bu azınlık grupları kendi anadillerini ancak ders olarak alabileceklerdir. Bunun yanı sıra anadili AB'nin resmi dillerinden biri olan azınlıklar ortaokul sonrasında bazı dersleri yine kendi anadillerinde alabileceklerdir. Yerli halklara ve AB dillerine mensup olmayan azınlıklar ortaokuldan itibaren kendi anadilinde hiçbir ders alamayacak, kendi anadilini sadece ders olarak öğrenebileceklerdir.¹¹² Tüm bu hükümlerden ilgili kısıtlamaların daha çok Rusça'yı hedef aldığı açıkça anlaşılmaktadır. Venedik Komisyonu bu Yasanın 7. maddesinin ayrımcı hükümler içerdiği yönünde görüş belirtse de 2019 yılında Ukrayna Anayasa Mahkemesi yasanın ayrımcı olmadığına ve anayasaya uygun olduğuna hükmetmiştir.¹¹³

Dil ve eğitim yasalarında yerli halklarla ilgili hükümleri yasallaştırmak adına 2021 yılında 'Ukrayna'nın Yerli Halkları Üzerine Kanun' kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun sayıları azalmakta olan ve Ukrayna dışında devleti olmayan üç Türkî halkı - Kırım Tatarları, Karataylar ve Kırımçaklar - Ukrayna'daki yerli halklar olarak tanımlamış ve bu halkların dil ve kültürlerini koruma altına almak amacıyla çıkarılmıştır.¹¹⁴ Rusya Rusların Ukrayna'nın yerli halkları kategorisine alınmamasına tepki göstermiş, bunu Ruslara karşı yapılan bir başka ayrımcılık olarak görmüştür. Putin'e göre Rusları ikinci sınıf vatandaş konumuna düşüren bu yasa, ülkeden kitlesel Rus göçünü tetikleyeceği için Rusların sayısı üzerinde adeta kitle imha silahlarının verebileceği zararlar mukayese edilebilecek seviyede olumsuz bir etkiye sebep olacaktır.¹¹⁵ Rusların yerli halk kategorisinde sayılmamaları konusunda Ukraynalı yetkililerin devleti olan azınlıkların bu kategoriye dâhil edilmediği, bu ülkede yaşayan Gagauz Türklerinin bile Moldova'da Gagauz Özerk Bölgesi adında bir özerk bölgeleri olduğu için dışarda bırakıldığı yönündeki açıklamaları Venedik Komisyonu tarafından haklı bulunmuştur.¹¹⁶

Özetle, 2014 sonrası kabul edilen komünizmden arınma, dil ve eğitim yasalarının Rusya'yı ve Rusları hedef aldığı açıktır. Dil ve eğitim yasalarında Rus azınlık aleyhine ayrımcı hükümler bulunmaktadır. Fakat buradaki temel sorun ülkedeki Rusların temel insan haklarından mahrum bırakılması değil Venedik

¹¹² Venice Commission: Opinion on the Provisions of the Law on Education of 5 September 2017, CDL-AD(2017)030, 2017, s. 9-10.

¹¹³ Venice Commission: Opinion on the Law On Supporting the..., s. 6.

¹¹⁴ "Zelensky signs into law bill on indigenous peoples of Ukraine", Interfax, 22.06.2021, (<https://interfax.com/newsroom/top-stories/72305/> Erişim: 30.08.2022).

¹¹⁵ Putin, Vladimir: "Direct Line with Vladimir Putin", 30.06.2021, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/65973>, Erişim: 30.08.2022).

¹¹⁶ Venice Commission: Opinion on the Law On Supporting the..., s. 10.

Komisyonu'nun eleştirilerinde de görüldüğü üzere farklı azınlık grupları arasında ayrımcılık yapılmıştır. Ukrayna'daki Rusların eğitim ve dil alanında hâlihazırda sahip olduğu bu aşınmış haklar bile diğer pek çok ülkedeki farklı azınlık gruplarının imrenerek bakabileceği seviyededir. Ukrayna'daki Rus azınlığın, sahip olduğu sosyal ve kültürel hakların geçmiş yıllara oranla gerilemiş olması, bu insanların temel haklardan mahrum bir şekilde baskıcı bir rejim altında yaşamak zorunda kaldıkları anlamına gelmemelidir. Her ne kadar son yıllardaki jeopolitik gelişmelerin etkisiyle belli düzeyde ayrımcılığa maruz kalmış olsalar da Ukrayna'daki Rusların durumu ve yaşadıkları sorunlar bu ülkeye yönelik bir askeri operasyona zemin hazırlayacak kadar acil ve ağır olmaktan çok uzaktır.

Bütün bunlara rağmen Rusya, bir dizi nesnel olarak belirlenmiş gerçeğe atıfta bulunarak 'Rus düşmanı' Ukrayna hükümetinin Rus azınlığa ve Rus vatandaşlarına karşı 'kültürel soykırım' uyguladığını geçerli bir argüman olarak sunmaktadır.¹¹⁷ Ancak Soykırım Sözleşmesi Madde 2 ile birlikte soykırım 'ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tamamen ya da kısmen kaldırmak amacıyla işlenen fiiller' olarak kategorize edilirken 'kültürel soykırım' kavramı bu kapsama dâhil edilmemiştir.¹¹⁸

Rusya açısından 1948'de kabul edilen ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren Soykırım Sözleşmesi'nin tarihsel kullanımı farklılık göstermektedir.¹¹⁹ 1948'de soykırım kavramı ortaya çıktıktan sonra Sovyet politikacılar ve bilim insanları tarafından hem sıklıkla kullanılmış hem de suiistimal edilmiş olsa da bu dönemde soykırım kavramı Sovyet propagandasında etkili kullanılan bir

¹¹⁷ Etkind, Alexander: "Ukraine, Russia, and Genocide of Minor Differences", *Journal of Genocide Research*, (2022),s.16-18 (<https://proxy.hacibayram.edu.tr:2091/doi/full/10.1080/14623528.2022.2082911?scroll=top&needAccess=true> Erişim: 06.10.2022).

¹¹⁸ Shaw, Malcolm N.: *Uluslararası Hukuk (Sekizinci Baskı)*, (Çev. Ed.) İbrahim Kaya, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018, s. 304.

¹¹⁹ Kursani, Shpend: "Beyond Putin's Analogies: The Genocide Debate on Ukraine and the Balkan Analogy Worth Noting", *Journal of Genocide Research*, (2022), s. 1-2 (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2022.2099633?scroll=top&needAccess=true> Erişim: 07.10.2022); Dudko, Oksana: "A conceptual limbo of genocide: Russian rhetoric, mass atrocities in Ukraine, and the current definition's limits", *Canadian Slavonic Papers*, (2022), s. 2 (<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00085006.2022.2106691?needAccess=true> Erişim: 08.10.2022).

yöntem olmamıştır.¹²⁰ Ancak soykırım kavramı Vladimir Putin’in iktidarıyla birlikte “Rus dünyası” politikasının en önemli enstrümanlarından biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bilhassa Meydan olaylarıyla başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı’nda Rusya Ukrayna hükümetini, Rusya’dan nefret eden hem Ukrayna’nın Rusça konuşan nüfusunu hem de Rusya’da bulunan Rusları yok etmeyi amaçlayan Nazilerden oluşuyormuş gibi tasvir etmektedir. Ancak belirli bir dilin kullanımını azaltma ve hatta o dili ortadan kaldırma maksatlı münferit tedbirler katı hukuki anlamda soykırım olarak kabul edilmez, çünkü daha geniş kapsamlı ‘kültürel soykırım’ kavramı Sözleşme metnine dahil edilmemiştir.¹²¹ Muhtemel bir çerçevede soykırım kavramının içerisine ‘kültürel soykırım’ dâhil edilse bile Meydan olaylarından sonra Rus dilinin kullanımına yönelik sınırlandırmalar kamusal ve özel alanda Rus dilinin etkisini minimize etme amacı taşımaktadır. Ancak bu durum daha ziyade Ukraine’nin resmi devlet dili olarak kamusal alanda kullanımını ve görünürlüğünü arttırmak ile ilişkilendirilebilir.

SONUÇ

Koruma sorumluluğu ilkesi yeni ve yasal yükümlülükler yaratma anlamına gelmemektedir. İlkenin güçlü yanlarının ekseriyetle kitlesel vahşet suçları karşısında siyasi baskı yaratma yeteneği olduğu göz ardı edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle koruma sorumluluğu ilkesi siyasi bir taahhüttür çünkü insanlığa karşı suçları, etnik temizliği, savaş suçlarını ve soykırım suçunu sona erdirmek yani kitlesel vahşete bir çözüm vaat etmektedir. Bu kapsamda her devletin kendi nüfusunu koruma sorumluluğuna tabi olması, uluslararası toplumun ise egemen devletlerin kendi nüfuslarını korumalarına yardımcı olma taahhüdü olarak ortaya çıkmaktadır. Koruma sorumluluğu ilkesi bir devletin kendi nüfusunu koruma sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda müdahaleye yönelik uluslararası bir eylem olarak belirlemektedir. Meydan olaylarından bu yana Rusya ve Ukrayna arasında meydana gelen gerilimler Rus devlet adamlarının savaşa dair hukuki söylemlerinde koruma sorumluluğu ilkesine doğrudan atıfta bulunulmasa da Rusya’nın ileri sürdüğü argümanlar koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında değerlendirilmeye uygundur. Koruma sorumluluğu ilkesi, 2001 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu’nun hazırlamış olduğu raporda geniş bir çerçeveye oturtulmuş olsa da 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nde ilkenin daha kısıtlı hali kabul edilmiştir. Her şeye rağmen Rusya, Ukrayna’ya karşı başlattığı işgal girişiminin

¹²⁰ Fortuin, Egbert: “Ukraine commits genocide on Russians: the term “genocide” in Russian propaganda”, *Russian Linguistics*, (2022), s. 6, (<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11185-022-09258-5.pdf> Erişim: 09.10.2022).

¹²¹ Fortuin, Egbert: s. 5-6.

temel gayesini Donbas halkını ve ülkedeki Rus azınlığını korumak olarak ilan etmiştir. Söz konusu işgalin koruma sorumluluğu ilkesi bağlamında hukuki ve geçerli olabilmesi için BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirmen yapılması ve insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, etnik temizlik ve soykırım suçunun/suçlarından birinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak BM Güvenlik Konseyi tarafından müdahaleye ilişkin herhangi bir yetkilendirme yapılmamıştır, öte yandan BM, AGİT ve diğer uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları tetkikler ve bu tetkikler neticesinde hazırlamış oldukları raporlarda da münferit olayların varlığı dışında Ukrayna hükümeti tarafından işlenmiş ve işgali gerekçelendirecek uluslararası bir suç tespiti edilememiştir. Dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında meşrulaştırılamaz. Uluslararası toplum, Rusya'yı asılsız soykırım iddialarından sorumlu tutmazsa, geleceğin liderlerinin devletlerin egemenliğini baltalamak için koruma sorumluluğu iddialarını ve insani müdahale normlarının yozlaşmış yorumlarını nasıl kullanacakları konusunda bir sınır olmayacaktır. Nihayetinde günümüzde ve gelecekteki bu ve benzeri eylemler uluslararası hukukun aşınmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

"Bolee 720 tysiach zhitelei Donbassa poluchili rossiiskie pasporta", Ria Novosti, 27.01.2022, (<https://ria.ru/20220127/donbass-1769781282.html>, Erişim: 30.08.2022).

"Feik: Sekretnyi prikaz komanduiushchego Natsional'noi gvardiei Ukrainy predusmatrival nastuplenie na Donbass v marte 2022 goda", StopFake.org, 03.09.2022, (<https://www.stopfake.org/ru/fejk-sekretnyj-prikaz-komanduyushhego-natsionalnoj-gvardiej-ukrainy-predusmatrival-nastuplenii-na-donbass-v-marte-2022-goda/>, Erişim: 30.08.2022).

"International Court orders Russia to 'immediately suspend' military operations in Ukraine", UN News Global Perspective Human Stories, 16 March 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/03/1114052> Erişim: 08.10.2022).

"MO RF opublikovalo original sekret'nogo prikaza o podgotovke Kievom nastupleniia na Donbass", TASS, 09.03.2022, (https://tass.ru/armiya-i-opk/14006523?utm_source=twitter.com&utm_medium=social&utm_campaign=mm_social_share, Erişim: 30.08.2022).

"O brifinge Komissii General'nogo soveta partii "Edinaia Rossiia" po mezhdunarodnomu sotrudnichestvu i podderzhke sootchestvennikov zarubezhom, posviashchennom situatsii vokrug ukrainskogo krizisa", Ministerstvo

inostrannih del Rossiiskoi Federatsii, (https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1804537/, Erişim: 30.08.2022).

“Trends and Observations from the Special Monitoring Mission to Ukraine”, OSCE, 2014-2020, (<https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/417620>, Erişim: 30.08.2022).

“Zelensky signs into law bill on indigenous peoples of Ukraine”, Interfax, 22.06.2021, (<https://interfax.com/newsroom/top-stories/72305/> Erişim: 30.08.2022).

“Zelensky's full speech at Munich Security Conference”, The Kyiv Independent, 19.02.2022, (<https://kyivindependent.com/national/zelenskys-full-speech-at-munich-security-conference>, Erişim: 30.08.2022).

Abomo, Paul Tang: R2P and the US Intervention in Libya, Palgrave Macmillan, Cham, 2019.

Aksar, Yusuf: Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II (4. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Annan, Kofi: “We, the Peoples”: The role of the United Nations in the 21st Century”, Millennium report of the Secretary-General of the United Nations, 2000.

Arsava, A. Fusun: “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Volume XV, Number 1 (2011), s. 101-124.

Azarkan, Ezeli: “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 3 (2003), s. 275-297.

Bogner, Matilda: “7 years with no answers. What is lacking in the investigations of the events in odesa on 2 May 2014?”, United Nations in Ukraine”, 30.04.2021, (<https://ukraine.un.org/en/126054-7-years-no-answers-what-lacking-investigations-events-odesa-2-may-2014>, Erişim: 30.08.2022).

Braathen, Torgeir P.: “The Responsibility to Protect and the Importance of International Consensus”, E-International Relations, (2015), s. 1-25.

Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America); International Court of Justice (ICJ), 27 June 1986.

Chandler, David: “Unravelling the Paradox of 'The Responsibility to Protect'”, Irish Studies in International Affairs, Volume 20 (2009), s. 27-39.

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948.

Crisis Group Europe Report No 260: Peace in Ukraine (II): A New Approach to Disengagement, 03.08.2020.

Deng, Francis: "From 'Sovereignty as Responsibility' to the 'Responsibility to Protect'", *Global Responsibility to Protect*, Volume 2, Number 4 (2010), s. 353-370.

Ducci, Cecilia: "Genocide in Ukraine? The war of words and the politicization of the 'crime of crimes'", Aspen Institute Italia, 20.05.2022, <https://aspeniaonline.it/genocide-in-ukraine-the-war-of-words-and-the-politicization-of-the-crime-of-crimes/> Erişim: 02.10.2022).

Dudko, Oksana: "A conceptual limbo of genocide: Russian rhetoric, mass atrocities in Ukraine, and the current definition's limits", *Canadian Slavonic Papers*, (2022), s. 1-14.

(<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00085006.2022.2106691?needAccess=true> Erişim: 08.10.2022).

Eldem, Tuba: 'Koruma Sorumluluğu' Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 11, Sayı 43 (2015), s. 1-38.

Ertuğrul, Ümmühan Elçin: "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XX, Sayı 2 (2016), s. 441-470.

Etkind, Alexander: "Ukraine, Russia, and Genocide of Minor Differences", *Journal of Genocide Research*, (2022), s. 1-19. (<https://proxy.hacibayram.edu.tr:2091/doi/full/10.1080/14623528.2022.2082911?scroll=top&needAccess=true> Erişim: 06.10.2022).

Fortuin, Egbert: "Ukraine commits genocide on Russians: the term 'genocide' in Russian propaganda", *Russian Linguistics*, (2022), s. 1-35. (<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11185-022-09258-5.pdf> Erişim: 09.10.2022).

Fröhlich, Manuel: "The responsibility to Protect: Foundation, Transformation, and Application of an Emerging Norm", Fabian Klose (Ed.), *The Emergence of Humanitarian Intervention: Ideas and Practice from the Nineteenth Century to the Present*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 299-330.

Gilligan, Emma: "Redefining Humanitarian Intervention: The Historical Challenge of R2P", *Journal of Human Rights*, Volume 12, Number 1 (2013), s. 41-62.

Hannay, David: "Recommendations of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A Member 's Perspective", *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 4, Number 1 (2005), s. 1-13.

Henckaerts, Jean-Marie / Doswald-Beck, Louise: *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku Cilt 1: Kurallar*, (Çev.) Emre Öktem vd., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlar, İstanbul, 2005.

International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), "The Responsibility to Protect Report of the International Commission on Intervention

and State Sovereignty”, International Development Research Centre (IDRC), Ottawa, 2001.

Ishchenko, Volodymyr: “The unique extra-parliamentary power of Ukrainian radical nationalists is a threat to the political regime and minorities”, The Foreign Policy Centre, 18.07.2018, <https://fpc.org.uk/the-unique-extra-parliamentary-power-of-ukrainian-radical-nationalists-is-a-threat-to-the-political-regime-and-minorities/>, Erişim: 30.08.2022).

Karaoğlu, Ali Osman: “Libya’ya Askeri Müdahale ve Uluslararası Hukukta Yeniden İnşa Sorumluluğu”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 6, S. 1 (2019), s. 199-223.

Kring, Franziska-Carolin: Responsibility to Protect (R2P) Revisited: Towards Climate Change-Related Obligations of States?, Berliner Wissenschafts, Verlag, 2020.

Kulyk, Volodymyr: “Ukraine’s 2017 Education Law Incites International Controversy Over Language Stipulation”, PONARS Eurasia Policy Memo No. 525, 2018, (<https://www.ponarseurasia.org/ukraine-s-2017-education-law-incites-international-controversy-over-language-stipulation/>, Erişim: 30.08.2022).

Kursani, Shpend: “Beyond Putin’s Analogies: The Genocide Debate on Ukraine and the Balkan Analogy Worth Noting”, Journal of Genocide Research, (2022), s. 1-14. (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2022.2099633?scroll=top&needAccess=true> Erişim: 07.10.2022).

Likhachev, Vyacheslav: “Far-right Extremism as a Threat to Ukrainian Democracy”, Freedom House, 2018, (<https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2018/far-right-extremism-threat-ukrainian-democracy>, Erişim: 30.08.2022).

Likhachev, Vyacheslav: “The “Right Sector” and others: The behavior and role of radical nationalists in the Ukrainian political crisis of late 2013 – Early 2014”, Communist and Post-Communist Studies, C. 48, S. 2/3, 2015, s. 257-271.

Likhachev, Vyacheslav: “The Far Right in the Conflict between Russia and Ukraine”, Russie.Nei.Visions, S. 95, 2016, (https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rnv95_uk_likhachev_far-right_radicals_final.pdf, Erişim: 30.08.2022).

Luensmann, Valerie: “The Impact of the ICISS Report on State Sovereignty”, E-International Relations (2014), s. 1-5.

Ministerstvo inostrannih del Rossiiskoi Federatsii: Belaya kniga: narushenij prav cheloveka i printsipa verkhovenstva prava na Ukraine (noyabr 2013 - mart 2014), Moskova, 2014.

Nanda, Ved P.: “The Global Challenge of Protecting Human Rights: Promising New Developments”, Denver Journal of International Law & Policy, Volume 34, Number 1 (2006), s. 1-15.

OHCHR: Accountability for killings in Ukraine from January 2014 to May 2016, 25.05.2016

OHCHR: Civic space and fundamental freedoms in Ukraine, 1 November 2019 – 31 October 2021”, 08.12.2021.

OHCHR: Human Rights in the Administration of Justice in Conflict-Related Criminal Cases in Ukraine April 2014 – April 2020, 01.08.2020.

OHCHR: Report on the Human Rights Situation in Ukraine 16 November 2015 - 15 February 2016, 03.06.2016.

OHCHR: Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 August 2021 – 31 January 2022, 28.03.2022.

OHCHR: Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 February - 31 July 2021, 23.09.2021.

Orford, Anne: International Authority and The Responsibility to Protect, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Putin, Vladimir: “Address by the President of the Russian Federation” 24.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, Erişim: 30.08.2022).

Putin, Vladimir: “Address by the President of the Russian Federation”, 21.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, Erişim: 30.08.2022).

Putin, Vladimir: “Concert marking the anniversary of Crimea’s reunification with Russia”, 18.03.2022, (<http://en.kremlin.ru/d/68016>, Erişim: 30.08.2022).

Putin, Vladimir: “Direct Line with Vladimir Putin”, 30.06.2021, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/65973>, Erişim: 30.08.2022).

Putin, Vladimir: “Meeting with Security Council permanent members”, 25.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/d/67851>, Erişim: 30.08.2022).

Putin, Vladimir: “Victory Parade on Red Square”; Vladimir Putin, “Address by the President of the Russian Federation” 21.02.2022, (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>, Erişim: 30.08.2022).

Shaw, Malcolm N.: Uluslararası Hukuk (Sekizinci Baskı), (Çev. Ed.) İbrahim Kaya, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018.

Shevel, Oxana: “Decommunization in Post-Euromaidan Ukraine: Law and Practice”, PONARS Eurasia Policy Memo No. 411, 2016, (<https://www.ponarseurasia.org/decommunization-in-post-euromaidan-ukraine-law-and-practice/>, Erişim: 30.08.2022).

Stahn, Carsten: “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?”, The American Journal of International Law, Cilt 101, Sayı 99 (2007), s. 99-120.

Sukhov, Oleg: “Parliament Passes Ukrainian Language Bill”, Kyiv Post, 25.04.2019, (<https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/parliament-passes-ukrainian-language-bill.html>, Erişim: 30.08.2022).

Taşdemir, Fatma: “Suriye İç Savaşı’na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk”, (Ed.) Fatma Taşdemir, Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk (3. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 157-182.

Taşdemir, Fatma: “The 2022 Russia-Ukraine War From the Perspective of Jus Ad Bellum: Is International Law Strengthened”, E-Journal of Law, Volume 8, Number 1 (2022), s. 97-122.

Umland, Andreas: “The far right in pre- and post-Euromaidan Ukraine: From ultra-nationalist party politics to ethno-centric uncivil society”, Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization, C. 28, S. 2, 2020, s. 247-268.

UN High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, ‘A More Secure World: Our Shared Responsibility’, 2004.

UNGA/63/677 (12 January 2009).

UNGA/64/864 (14 July 2010).

UNGA/65/877-S/2011/393 (28 June 2011).

UNGA/66/874-S/2012/578 (25 July 2012).

UNGA/67/929-S/2013/399 (9 July 2013).

UNGA/68/947-S/2014/449 (11 July 2014).

UNGA/69/981-S/2015/500 (13 July 2015).

UNGA/70/999-S/2016/620 (22 July 2016).

UNGA/71/1016-S/2017/556 (10 August 2017).

UNGA/72/884-S/2018/525 (1 June 2018).

UNGA/RES/60/1 (24 October 2005).

UNSC/RES/1674 (28 April 2006).

UNSC/RES/1970 (26 February 2011).

UNSC/RES/1973 (17 March 2011).

UNSC/RES/2093 (6 March 2013).

UNSC/RES/2109 (11 July 2013).

UNSC/RES/2149 (10 April 2014).

UNSC/RES/2150 (16 April 2014).

UNSC/RES/2170 (15 August 2014).

UNSC/RES/2206 (3 March 2015).

UNSG/SM/7136 (20 September 1999).

Venice Commission: Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine, CDL-AD(2011)008, 2011.

Venice Commission: Opinion on the Law On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, CDL-AD(2019)032, 2019.

Venice Commission: Opinion on the Provisions of the Law on Education of 5 September 2017, CDL-AD(2017)030, 2017.